

ZDENKO VINSKI

PONOVRNO O KAROLINŠKIM MAČEVIMA U JUGOSLAVIJI

UDK 739.72(497.1)"8"

Izvorni znanstveni rad

Osnovna je tema proučavanje karolinškog kulturnog utjecaja na Južne Slavene u ranom srednjem vijeku, a taj se utjecaj može zorno slijediti, s arheološkog gledišta, određivanjem importiranog oružja, odnosno mačeva, od oko 800. g. tijekom 9. st., ponajviše u dalmatinskoj Hrvatskoj. Pozivajući se uvodno na svoju raspravu, objavljenu 1981. g., autor u ovoj sažetoj studiji dopunjuje postignute rezultate istraživanja kronološkim vrednovanjem do sada poznatih slavenskih grobnih cjelina s mačevima u dalmatinskom zaleđu i u Podravini, objavljujući uz to i 2 nepoznata novija nalaza karolinških mačeva. Nakon kartiranja postojećeg fundusa mačeva karolinškog podrijetla na tlu Jugoslavije, autor se bavi problemom skupocjenih čeličnih sječiva s radioničkom signaturom ULF-BERHT (udomaćenog na srednjoj Rajni), jer je takva sječiva uspio evidentirati u 2 slučaja u Hrvatskoj. Nadalje autor kartiranjem ukazuje na rasprostiranje mačeva s navedenom signaturom širom Evrope, prema dostignućima u Zapadnoj Njemačkoj i u Sovjetskom Savezu.

Ponajprije valja upozoriti na našu raspravu »O nalazima karolinških mačeva u Jugoslaviji«, jer smo u njoj sustavno obradili i dokumentarnim crtežima reproducirali sve nam do tada dostupne karolinške mačeve s jugoslavenskog teritorija. Pozivamo se na tu raspravu, odnosno na ondje predočeno oružje, koje ćemo ovdje citatima navoditi, bez reprodukcija, i to prema odgovarajućim nalazištima. Koliko god je stanovita rekapitulacija neizostavna^{1*}; želimo ukazati na više nak-

¹ Z. Vinski, O nalazima karolinških mačeva u Jugoslaviji. Starohrvatska prosvjeta III. ser. 11, 1981, 9–54, fig. a, tab. I–XVI.

*a Za inozemstvo smo raspravu, citiranu u bilj. 1, pisali integralno na njemačkom jeziku (uz neznatne izmjene, objavljujući

još 1 novi nalaz mača iz Austrije), i to objavljenu pod naslovom »Zu karolingischen Schwertfunden aus Jugoslawien« Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums (Mamz > 30, 1983 < 465-501.

nadnih zapažanja, što ih smatramo uputnim saopćiti, priključivši u ekskursima još 2 do sada neobuhvaćena nalaza karolinških mačeva. Osim toga, usredotočit ćemo našu pažnju na kartiranje mačeva, dopunjeno kartama rasprostiranja. Vrednovanje sveukupnog fundusa iziskuje komplementarnu interpretaciju.

Zacijelo, nije igra slučaja da se karolinški kulturni utjecaj na Južne Slavene može arheološkom metodom najočitije ustanoviti u Hrvatskoj, jer su Hrvati, zbog karolinškog vrhovništva, od oko i poslije 800. godine postupno poprimili kršćanstvo posredstvom franačkih misionara iz sjeverne Italije, tj. Furlanije, odnosno iz Akvileje; sjedište akvilejskog partijarha, kao i karolinškog markgrofa Furlanije, bilo je zapravo u Cedadu, sada Cividale del Friuli, tada nazvanom *Civitas Austriae*². Istovremeno s počecima kristijanizacije oko 800. godine — dakle u vrijeme sloma avarske prevlasti u srednjem Podunavlju, uzrokovanog ratovima Karla Velikog i njegovog furlanijskog markgrofa — počela se razvijati ranofeudalna hrvatska država, koja je povijesno nesumnjivo dokumentirana u 9. stoljeću kao kneževina u dalmatinskom zaleđu istočne obale Jadranskog mora³. Matično područje te kneževine je omeđeno rijekama Zrmanjom i Cetinom, isključivši istočnojadranski arhipelag i obalne gradove, osim gradića Nina. Arheološko-povijesnoumjetnički odraz ranofeudalne hrvatske države obilježen je tzv. dalmatinsko-hrvatskom kulturom⁴ ranoga srednjeg vijeka, s njezinim obiljem spomenika, kao što su predromaničke crkvene zgrade, kamena skulptura ukrašena pleterom itd., te groblja dijelom na redove; unutar potonjih je niz nalaza, ponajviše iz 9. stoljeća, očigledno karolinškog značenja. U tom su smislu simptomatske — osim nekoliko dragocjenih ranokarolinških dijelom sakralnih kovinskih izrađevina sitne umjetnosti⁵ — mnogobrojne ostruge i srazmjerno ograničeniji broj oružja karolinškog tipološkog obilježja. Prvenstveno nas zanima određeni izbor postojećeg oružja i, usput, ostruge kao jahaći rekviziti. Podsjećamo, zbog približne orijentacije, na našu svojevremeno objavljenu, donekle opću kartu rasprostiranja karakterističnih tipova nalaza karolinškog značaja u Jugoslaviji (si. 1), i to prema stanju do 1965. godine, kakvu smo prikazali na I međunarodnom kongresu za slavensku arheologiju u Varšavi⁶. Dan-danas ta karta nije više potpuna, jer se od tada do 1982. godine broj nalaza, dakako, povećao. Dopunili smo tu kartu barem nekolicinom novijih nalaza karolinških mačeva, unijevši u nju također desetak poslijekarolinških primjeraka, iako se na potonje ovdje ne obaziremo. Nadalje ukazujemo na našu novu kartu rasprostiranja karolinških mačeva, svrstanih po tipovima (podrazumijevajući i ranokarolinške primjerke) u Jugoslaviji (si. 2)⁷, a ta karta, kao i tekstu pridodan popis tog oružja, predstavlja osnovicu za naše dalje raspravljanje.

² 7 Vinski o.c. (n. 1) 9 n. 2 3

s Z. Vinski, o.c. (n. 1) 9 n. 1.

Hrvatski

narodowy kongres archeologii słowiańskiej (Warszawa 14—18. IX. 1965) 111, 1y/U, 135—15g j.

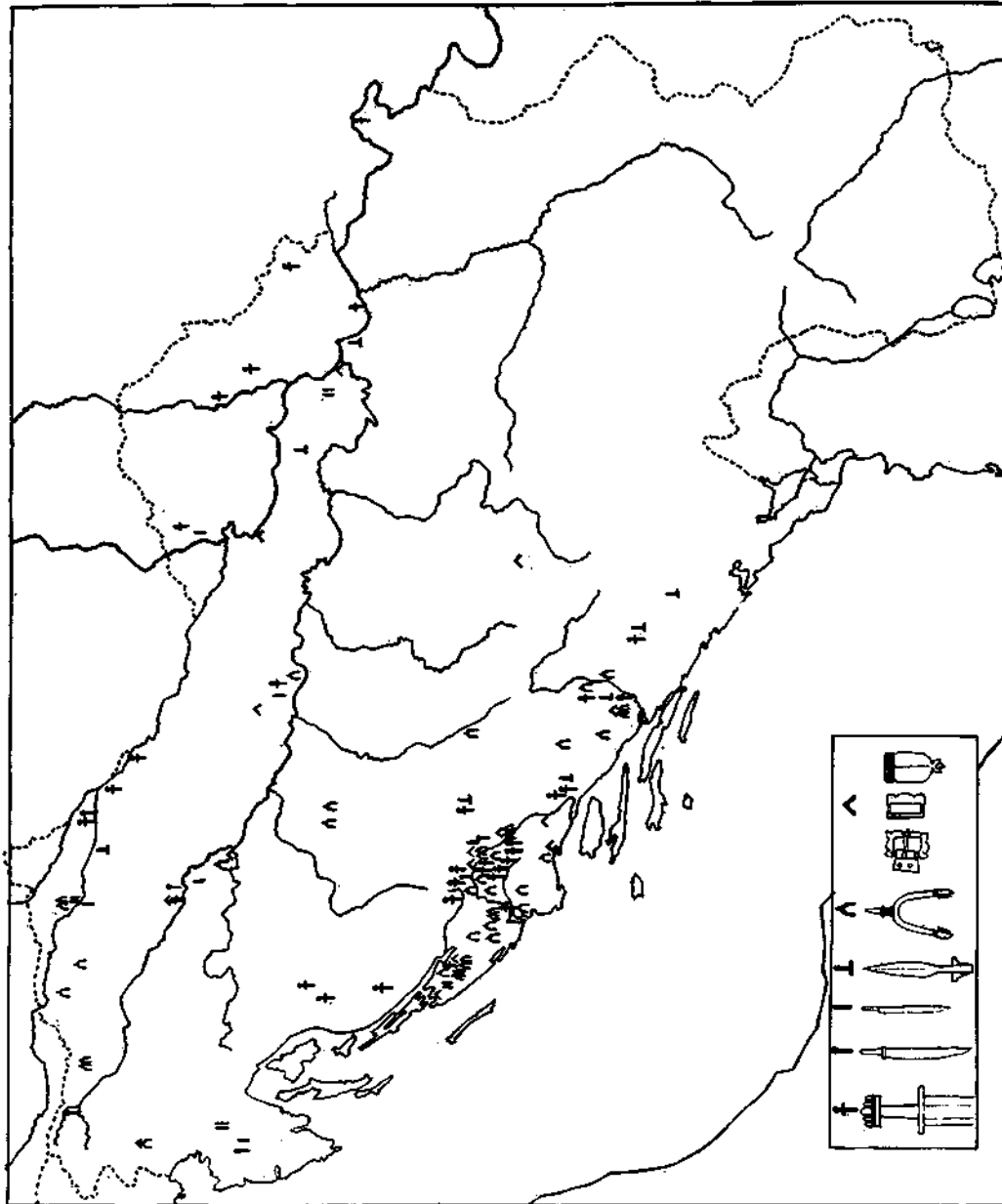
zur Ur- u. Frühgesch. Europas 1 (1966) 263

^{sc1-}

⁵ Izbor takvih ranokarolinških nalaza iz Jugoslavije s pripadnom lit. specificira Z. Vinski o.c. (n. 1) n. 6.

⁶ Z. Vinski, Oružje na području starohrvatske države do godine 1000. I. Migdzy-

J[^] — ^ jg ^ ^ ?) dopunjena s dva nalazišta mačeva, što ih priopćujemo na završetku teksta u ekskursima 1 i 2; za analognu kartu cr. isti (n. 1a) 468 sq fig j.

Komentiramo li smještaj nalazišta mačeva naznačenih na karti (si. 2), valja navesti ovo: Koncentracija adekvatnih nalazišta jasno je uočljiva na navedenom matičnom području hrvatske kneževine 9. stoljeća, ponešto još u njoj okolišnim krajevima, i to donekle istočno kod slavenskih Neretljana sadašnje Hercegovine, osim toga, približno u sjevernom smjeru u planinskoj, tj. ličkoj Hrvatskoj, i na južno-panonskom tlu u savsko-dravskom međuriječju, odakle nalazi potječu mjestimice iz ponegdje ušćuvanih slavenskih grobova⁸. Gotovo nikakva karolinška svjedočanstva ne postoje na srednjodalmatinskim velikim otocima (naseljenim uglavnom Neretljanima), ni u dalmatinskim obalnim gradovima, jer su oni (izuzevši gradić Nin) bili tada zavisni od Bizanta. U istočnim predjelima Jugoslavije, posebice u onim južno od Dunava, jedva ima tragova takvim nalazima, tj. taj je prostor bio izvan sfere karolinškog utjecaja. Pojedini mačevi nađeni u Bačkoj i u Banatu redom su kasniji, tj. poslijekarolinško-otonskog vremena (si. 1).

Vrlo česta pojava ostruga karolinškog tipološkog oblića (ukupno više od 100 nalaza) u grobovima domaćeg stanovništva, ponajviše na matičnom području (si. 1), dozvoljava opravdan zaključak o barem djelomičnom oponašanju karolinškog prototipa u lokalnim slavenskim radionicama dalmatinskih Hrvata⁹, što vrijedi prvenstveno za jednostavne željezne primjerke. U našem kontekstu došla bi do duše u obzir samo nekolicina nalaza pretežno importiranih ostruga, ukoliko su one povezane sa značajnim grobnim cjelinama s oružjem. Isto vrijedi mimogred za rijetke duže skramasakse i za nekoliko kopalja s krilcima¹⁰. Našu pozornost namjeravamo usredotočiti na željezni dvosječan dugi mač, odnosno na ranokarolinšku i karolinšku spatu, tj. njezino pojavljivanje u Jugoslaviji. Precizno tipološko opredjeljivanje ove karakteristične karolinške kategorije oružja provodimo pridržavajući se nomenklature Norvežanina Jana Petersena¹¹, uobičajene u evropskoj znatnosti. Pripominjemo da je spatu u ranofeudalnom karolinškom društvu imala, osim primarne funkcije oružja istaknutih ratnika, također stanovito obilježje digniteta.

Imamo li u vidu dosadašnje stanje istraživanja, iskazuju nam sada statistički podaci 20 nalazišta s ukupno 23 primjerka mačeva karolinške pripadnosti u Jugoslaviji¹² (si. 2, sravni popis mačeva). Svi su ti mačevi bili u funkciji, odnosno došli su u zemlju tijekom 9. stoljeća, pa ih valja datirati u 9. stoljeće, iako je goto-

⁸ Z. Vinski o.c. (n. 1) 10. — Sravni popis mačeva br.: 17, 19.

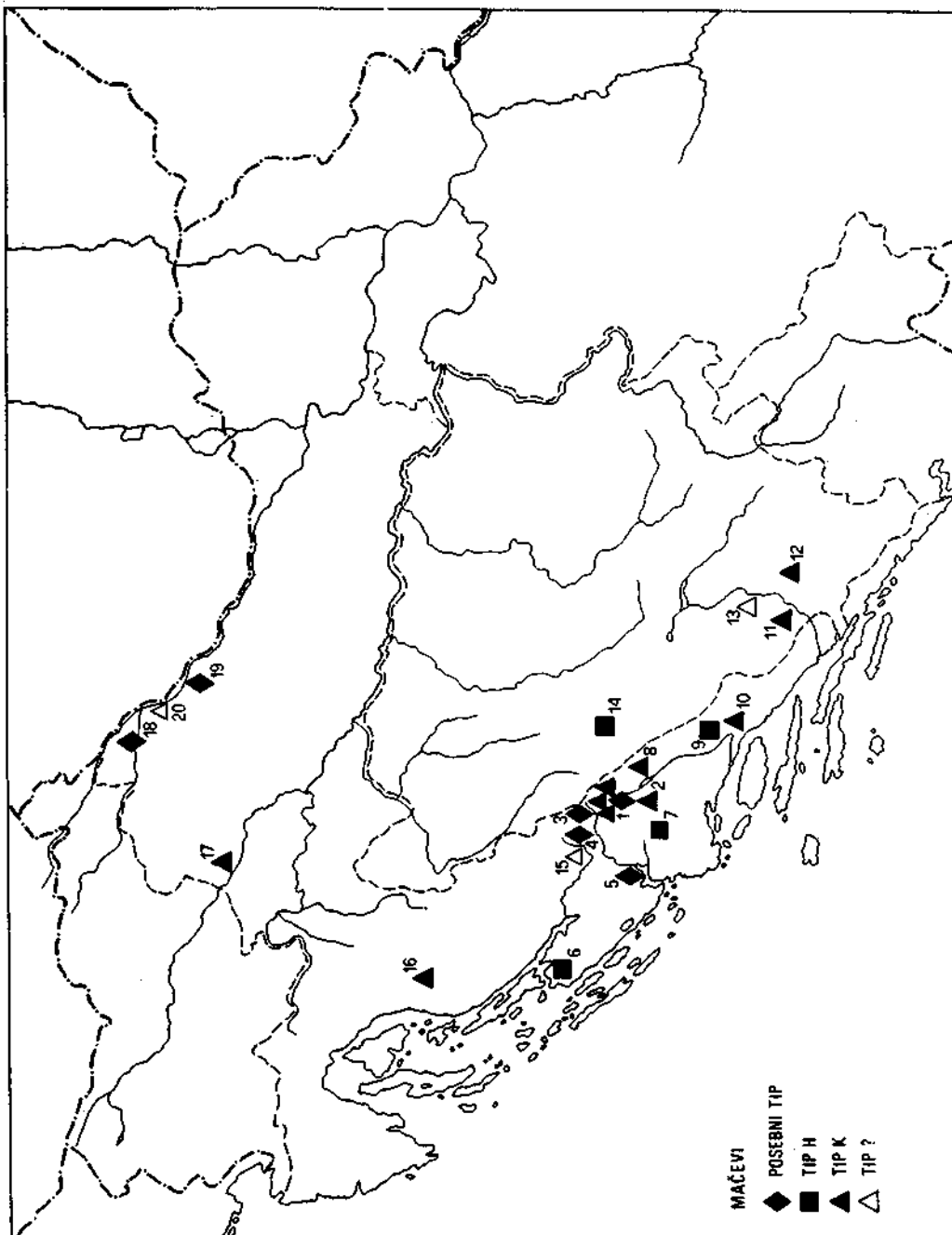
⁹ Poblize Z. Vinski, Novi ranokarolinški nalazi u Jugoslaviji. *Vjesnik Arh. muz.* u Zagrebu 3. ser. X—XI, 1977—78, 158—162. — Za inozemnu lit. o tom gledištu cf. isti o.c. (n. 1) n. 7.

i» Za izbor podataka i lit. cf. Z. Vinski o.c. (n. 1) n. 8, 9, 86—88, 101.

¹¹ J. Petersen, *De norske Vikingsverd etc. Videnskapselkapete Skrifter II. Hist.-filos. Klasse No. I (1919) passim.* — Izbor skiciranih tipova balčaka mačeva po Peterse-
novoj nomenklaturi reproducirao je Švedanin H. Arbman u svojoj knjizi *Schweden u. das Karolingische Reich (1937) 215 sqq.*

fig 39. — Cf. Z. Vinski, *Nešto o datiranju starohrvatskih arheoloških nalaza. Peristil I, 1954, 196 fig. 3.* — Potpuniji takav izbor predočio je M. Müller-Wille, *Zwei wikingerzeitliche Prachtschwerter aus der Umgebung von Haithabu, Offa 29, 1972, 97 fig. 36.*

¹² Još 1981. g. brojili smo ukupno 21 mač s 18 nalazišta cf. Z. Vinski o.c. (n.l.) 26, 37 sq. Sada se broj mačeva povećao za 2 primjerka s 2 nalazišta, sravni eksurse 1 i 2. — Iskonski je njihov broj bio nesumnjivo veći, ali se niz mačeva nije ušćuivao. U tom smislu spominjemo nekolicinu nalaza ostataka garnitura s remena za pričvršćivanje mačeva (bez ušćuivanih spat) iz Hrvatske i iz Hercegovine, što ih poimence ne navodimo, za lit. cf. isti o.c. (n.l) n. 10.

Sl. 11. Z.

vo manja polovica njih kovana već ranije, tj. u podmaklom 8. stoljeću. Izrazito mlađe nalaze spata — po jednu tipa W i tipa Z, te nekoliko njih tipa X po Peterse-
novoj nomenklaturi i dijelom kasnijih tipa a po nomenklaturi Nadolskog¹³ — nismo
ovdje uvrstili; oni su bilo kasno- i poslijekarolinškog bilo poslijekarolinško-otonskog
vremena s trajanjem ponekad čak do u 12. stoljeće. U 10. i u 11. stoljeću jedva se
još pojavljuju mačevi u grobovima dalmatinskih Hrvata, jamačno ne više karolin-
ški *proprie dictu*¹⁴. Ponovno ističemo da se u našem daljem kontekstu sveudilj
pozivamo na ono oružje (označeno na karti si. 2) što ga sadrži završno pridodan
popis mačeva svrstan po nalazištima, a taj smo popis — s navedenim užim dati-
ranjem evidentiranih grobova — započeli s najznačajnijim nalazištem za našu te-
nu, odnosno s Biskupijom-Crkvinom kod Knina.

O grobovima s mačevima, dokazanim u sklopu zatvorenih grobnih cjelina,
priopćavamo stanovite utvrđene činjenice. Pretežno su takvi, uglavnom objavljeni
grobovi, evidentirani u dalmatinsko-hrvatskim grobljima na redove, i to uz pri-
padajuću predromaničnu crkvu ili bez pokrajne crkve, ali se također naišlo na
pojedinačne grobove¹⁵. U dalmatinsko-hrvatskim i u neretljanskim grobovima sla-
venskih ratnika sahranjeni su mrtvaci, bilo u prostu zemljanu raku, bilo u raku
donekle rustikalno obloženu kamenjem, i to gdje u drvenom lijesu ili, čini se,
položeni na dasku, s orijentacijom mrtvacu približno prema istoku¹⁶. Grobni in-
ventar se sastojao, pored mača karolinškog obilježja s garniturom (iznimno bez
nje), od manje-više različitih priloga: češće ostruge karolinškog tipološkog obliča,
većinom s pripadnim garniturama, ponegdje koplja s krilcima, noževi, vrlo rijet-
ko na mjesto mača duži skramasaksi, jednom amblem (ostatak stijega), više puta
posude (za popudbinu) od gline, iznimice od stakla i od bakra, nadalje okovane
drvene vedrice, ponekad željezna kresiva itd. Grobni prilozima nesumnjivo objašnjivi
u smislu kultne tradicije poganskih običaja¹⁷, unatoč početnom procesu kristija-
nizacije vladajućeg sloja, obilježenom importom karolinškog oružja i ostruga. U
zatvorenim grobnim cjelinama evidentirano je ponajviše pojedinačno pokapanje
jednog mrtvacu, osim na suvremen način dokumentiranog rijetkog trojnog groba
br. 322 — muškarac, žena i dijete s bogatim prilozima — u opsežnom i ranom dal-
matinsko-hrvatskom groblju na redove na položaju Ždrijac kod Nina¹⁸ (popis ma-

¹³ Za tipove W, X, Z cf. J. Petersen o.c. (n. 11) 156 sq., 158 sqq., 175 sqq. — Za tip a cf. A. Nadolski, *Studia nad uzbrojeniem polskim w X, XI. i XII. wieku etc.* (1954) 26 sqq.

¹⁴ Za podatke i lit. cf. Z. Vinski o.c. (n. 1) 10 n. 12.

¹⁵ Poblježe Z. Vinski o.c. (n. 1) 10. — Glavne podatke i lit. o objavi grobova sadrže odgovarajuće bilj. u našoj uvodno navedenoj raspravi (cf. n. 1).

¹⁶ Sравни lit.: Lj. Karaman, *Iskopine društva »Bihaća« u Mravincima i starohrvatska groblja*. Rad Jugoslav. akad. zn. i umj. 268, umj. raz. 4, 1940, 26. — D. Jelovina, *Starohrvatske nekropole etc.* (1976) 69 sqq. — J. Belošević, *Materijalna kultura Hrvata etc.* (1980) 72 sqq. 76 sqq.

¹⁷ J. Belošević o.c. (n. 16) služi se u svojem kontekstu mjestimice nazivom »poganski horizont« (npr. o.c. 73 sq. i drugdje), no taj naziv nije znanstveno upotrebljiv — antitetičan njemu bio bi posve neumjestan naziv »kršćanski horizont« kojeg se autor, dakako, kloni — sretnije izabran je komplementaran naziv »horizont 8. i početka 9. st.« (°-°- 72).

¹⁸ J. Belošević o.c. (n. 16) 26, 99 sq. tab. XXV, XXVI. — Cf. isti, *La nécropole paléocroate Nin-Ždrijac*. Inv. Arch. etc. Jugoslavija fasc. 24, 1980, Y 237, 1—5. — Za naše opaske o maču iz groba 322 i za obrazloženje našeg kritičkog osvrta na netočno datiranje groba 322 cf. Z. Vinski o.c. (n. 1) 16, 38—40 n. 18, 59, 97 tab. IV, 3.

čeva br. 6). Znanstveno su izuzetno značajna dva groba plemića u dugotrajnom dalmatinsko-hrvatskom groblju, dijelom na redove, s nalazišta Biskupija-Crkvina, tj. grob 1 i grob 6¹⁹ (popis mačeva br. Ib i lc): jedan i drugi grob sadrže skupocjene ranokarolinške spate — grob 1 još importirane ranokarolinške ostruge i jedinstvenu, možda italsku bakrenu pateru²⁰; nadalje su oba groba popraćena obolusima analognih bizantskih solidusa²¹, kovanih u poodmaklom 8. stoljeću (između 760. i 775. godine) u kovnici Sirakuza na Siciliji; međutim sahrana u grobovima 1 i 6 izvršena je približno istovremeno, zapravo poslije 800. godine, tj. početkom 9. stoljeća. Grob 8²² (popis mačeva br. ld) istog nalazišta nešto je kasniji, jer pripada, s karolinškom spatom (oštećena jabučica), prvoj polovici 9. stoljeća. Isto datiranje vrijedi za oštećene grobove s nalazišta Rudići i Podsused (p. m. 14. i 17). Spomenuti trojni grob 322 u groblju Nin-Ždrijac, s mačem ranog 9. stoljeća (popis mačeva br. 6), datiramo u poodmaklu prvu polovicu 9. stoljeća, svakako prije 850. godine²³. Grob ratnika dalmatinsko-hrvatskog nalazišta Koljane-Crkvina (popis mačeva br. 8) — s importiranom relativno mlađom karolinškom spatom i ostrugama proizvedenim po karolinškom uzoru najvjerojatnije u dalmatinskoj Hrvatskoj²⁴ — treba datirati oko 850. godine, tako i približno neretljanski grob s nalazišta Mostar-Vukodol (popis mačeva br. 13); taj sadrži rijedak nalaz ostataka amblema, krnji karolinški mač i rasparene vjerojatno iskonski ranokarolinške ostruge (bez garnitura)²⁵, koje su ondje oko rijeke Neretve, tj. na krajnjoj jugoistočnoj periferiji karolinške utjecaje sfere, bile po svoj prilici izuzetno dugo u upotrebi. U drugoj polovici 9. stoljeća dospio je u zemlju grob s dalmatinsko-hrvatskog nalazišta Žeževica Donja (kod Omiša); na žalost je oštećen, a obilježen je (zbog duže nakrsnice) relativno još mlađom, na balčaku srebrom tauširanom karolinškom spatom (popis mačeva br. 10) i kopljem s krilcima²⁶. Zadovoljit ćemo se navedenim izborom ranofeudalnih slavenskih grobova sa spatama u dalmatinskom zaleđu. Za preostale 13 većinom pojedinačno nađene spate, upućujemo na našu uvodno navedenu raspravu (sravni ovdje popis mačeva br.: la, 2—5, 7, 9, 11, 12, 15, 16, 18, 20).

¹⁹ Biskupija-Crkvina grob 1, poblize s lit. cf. Z. Vinski o.c. (n. 1) 20, 22 n. 81 tab. V, 1—20. — Biskupija-Crkvina grob 6, poblize s lit. cf. isti o.c. 20, 22 n. 82 tab. VI, 1—8.

²⁰ Z. Vinski o.c. (n. 1) tab. V, 10—17 (ostruge) 19 (patera).

²¹ Poblize V. Delonga, Bizantski novac u zbirci Muz. hrv. arh. spom. u Splitu. Starohrvatska prosvjeta III. ser. 11, 1981, 202—207, 211 (kat. no. 15), 212 (kat. no. 18) tab. IV, 15, V, 18. — Cf. Z. Vinski o.c. (n. 1) 22 n. 81, 82, 95, 96 tab. V, 9, VI, 7.

²² Cf. Z. Vinski o.c. (n. 1) 20 n. 83 tab. VI, 9—14.

²³ Cf. ovdje n. 18.

²⁴ Z. Vinski o.c. (n. 9) 161 n. 114. — Cf. isti o.c. (n. 1) 20 n. 85 tab. VII, 1—12.

²⁵ Za Mostar-Vukodol cf. Z. Vinski o.c. (n. 1) 24 n. 98, 99 tab. X, 1—5, — Dodatna na-

pomena: Mostarsko-vukodolski slučaj predstavlja jedinu grobnu cjelinu na tlu Jugoslavije, koja sadrži začudo najvjerojatnije ranokarolinški oblikovane rasparene ostruge (garniture se nisu ušćuvale) u grobnoj povezanosti s mlađim tj. karolinškim, čak krnjim mačem; takvoj vrlo rijetkoj kombinaciji nalaza suprostavljamo s jedne strane ranokarolinšku kombinaciju nalaza spate i para ostruga u grobu 1 iz Biskupije-Crkvine (ovdje n. 19), te s druge strane nesumnjivo nekoliko desetljeća kasniju karolinšku kombinaciju nalaza spate i para ostruga (potonje su lokalno, tj. slavensko radioničko oponašanje) u grobu s nalazišta Koljane-Crkvina (ovdje n. 24), cf. isti o.c. (n. 1) 24.

²⁶ Z. Vinski o.c. (n. 1) 20 n. 86 tab. VIII, 1 (mač) tab. XIII, 1 (koplje).

Glede željeznih mačeva, kojima se bavimo, valja statistički navesti ukratko ovo: Od sveukupno 23 do sada registrirana primjerka²⁷ (si. 2) njih nešto manje od polovice su s obzirom na svoje stanje sačuvanosti donekle ukrašeni, tj. na 11 primjeraka razabire se više ili manje ušćuvan ukras njihovih jabučica i nakrsnica; na pojedinim je nalazima tog oružja vidljivo plošno raskucano tauširanje (mjed, pozlačena bronca, srebro), rijetko platinirana mjed, osim toga često srebrna žica u režnjevima jabučica, jednom pletena mjedena žica itd. Na 12 primjeraka željeznih sječiva uočljivi su, kao oznaka kvaliteta, ostaci čeličnih prutića, tj. damasciranje zavarivanjem²⁸, dok su samo 2 sječiva od plemenitog čelika, odnosno obilježena su franačko-porajnskom radioničkom signaturom ULFBERHT²⁹. U jednom je slučaju takva signatura proizvedena tehnikom ecanja na sječivu ranokarolinške spate iz spominjanog groba 1 u Biskupiji-Crkvini³⁰ (popis mačeva br. 1b), a u drugom slučaju tehnikom damasciranja na sječivu karolinške spate pojedinačno nađene u (ličkom) Prozoru³¹ (kod Otočca, položaj Gornja Luka, popis mačeva br. 16), koja potječe vjerojatno iz uništenog groba negdje oko sredine 9. stoljeća (primjerice datiranje po dužini nakrsnice tog mača, evidentno duže od one prethodno navedenog ranokarolinškog primjerka). Netom spomenute 2 spate iz Hrvatske najjužniji su predstavnici skupocjenog oružja s takvom radioničkom signaturom u Evropi (si. 3). Primjerak skupocjene spate izuzetno važnog groba 1 iz Biskupije-Crkvine³² (popis mačeva 1b) je, po našem mišljenju, ranokarolinški, tj. proizveden je u srednjem Porajnju jamačno u kasnijem 8. stoljeću, osim toga smatramo da predstavlja najstariji ušćuvani i prema okolnostima nalaza u grobnjoj cjelini pouzdano datirani mač s ULFBERHT-sječivom na evropskom kontinentu³³. Već prije je rečeno da ta spata pripada dalmatinsko-hrvatskom, tj. slavenskom plemićkom gro-

" Cf. ovdje n. 12 i pripadni tekst.

a* Cf. Z. Vinski o.c. (n. 1) 20 n. 90a (s lit.). — Napomena: Damasciranje zavarivanjem složeno je kovačko umijeće kombinacije željeza s tankim prutićima od čelika

2» Poblize Z. Vinski o.c. (n. 1) 18, 20 n. 63, 91, 92 (s lit.). — Cf. isti, O primjeni rendgenskog snimanja pri istraživanju rano-srednjovjekovnih mačeva. *Vesnik Vojnog muzeja* 11—12, 1966, 74—78 n. 10—23 fig. 5, 6.

*» Cf. Z. Vinski o.c. (n. 1) 20 n. 81 tab. V, 1. — Isti o.c. (n. 29) 72 fig. 2—4 (rendgenski snimak, nekadašnji foto-snimak, sadašnji foto-snimak).

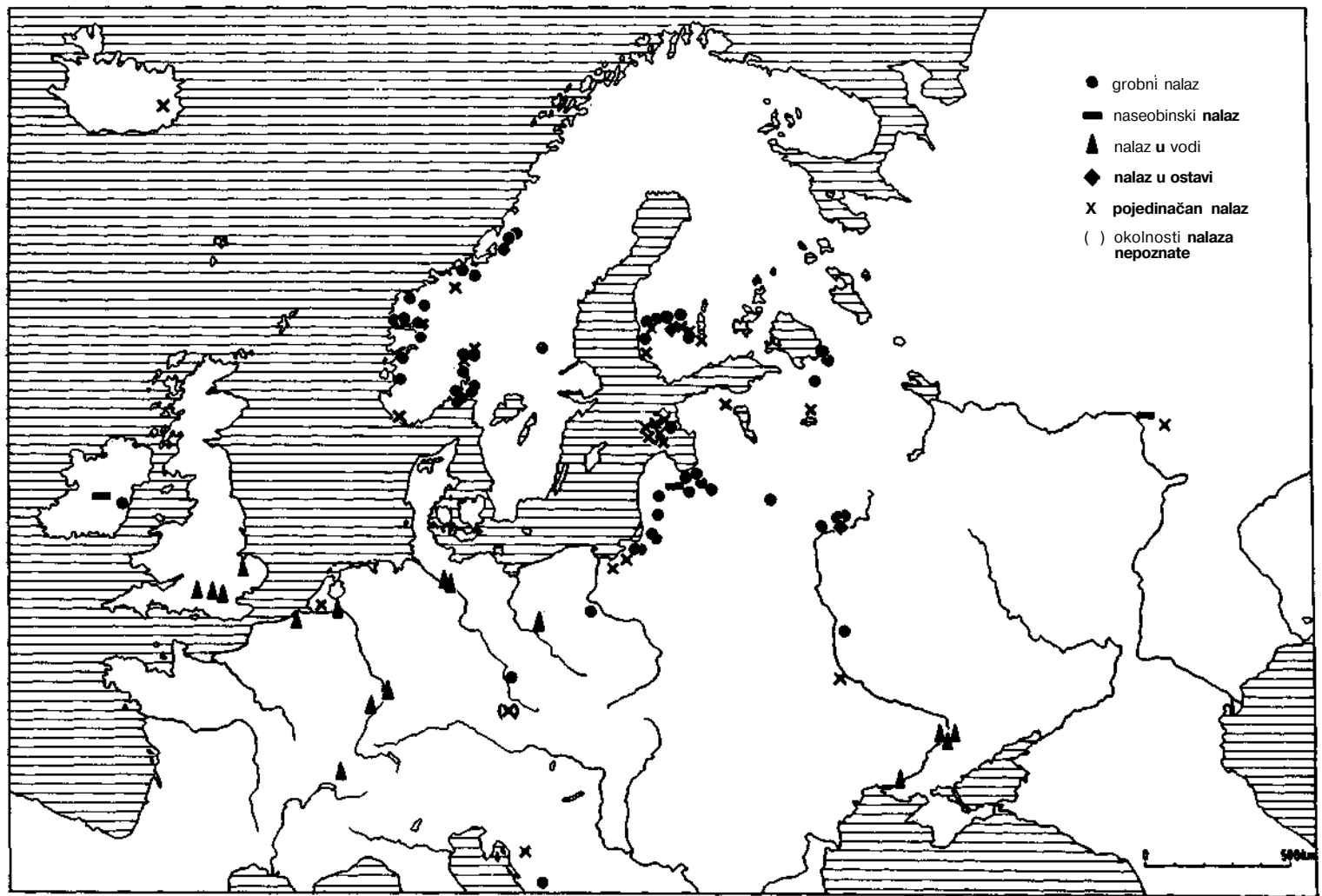
³¹ Poblize: I. Šarić, Novi nalazi starohrvatskog oružja u Lici. *Vjesnik Arh. muz. u Zagrebu* 3. ser. VI—VII, 1972—73, 229 sqq. n. 3 tab. I, 1, 2, III, 1. — Z. Vinski o.c. (n. 1) 20 n. 89 tab. IX, 2.

³² Cf. ovdje n. 30.

»» Cf. Z. Vinski o.c. (n. 6) 138, 150. — Cf. isti o.c. (n. 1) 18, 20. — O raštrkanom rasprostiranju pojavljivanja sječiva mačeva s radioničkom signaturom ULFBERHT, počevši od kasnog 8. st. i tijekom 9. do 11. st., te

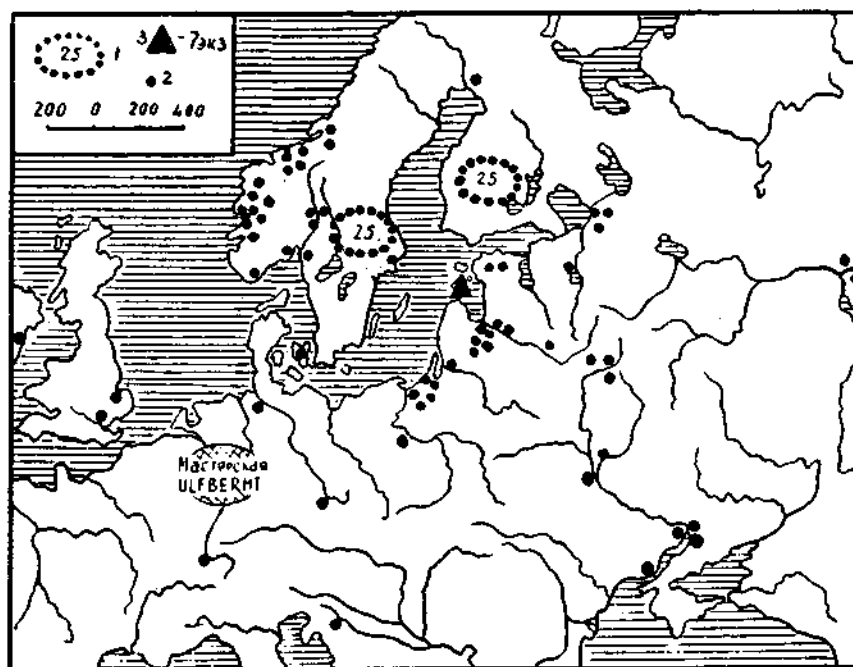
njihovom kartiranju — cf. isti o.c. (n. 1) n. 91, 92 (s lit.) — moguće je stvoriti predodžbu prema ovdje reproduciranoj karti (si. 3); pozivamo se na odgovarajuću kartu, kakvu je objavio M. Müller-Wille, *Ein neues ULFBERHT-Schwert aus Hamburg etc.* *Offa* 27, 1970 fig. 4 (karta), dopunjenu (ovdje na si. 3) s 5 nalaza (2 iz Porajnja, 2 iz Norveške i 1 iz Hrvatske) cf. isti (1982) ovdje cit. n. 35. — Na karti (ovdje si. 3) razabire se koncentracija grobnih nalaza mačeva s ULFBERHT-sječivima ušćuvanih na sjeveru Evrope (Skandinavija, Baltik), kamo su ta sječiva dospjela, možda dijelom kao vikinški plijen, no pretežno trgovinom iz Porajnja, pogotovo u 10. st., cf. H. Jankuhn. *Ein Ulberht-Schwert aus der Elbe bei Hamburg.* *Festschrift G. Schwantes* (1951) 228 sq. — Adekvatnom namjerom provodilo se također kartiranje u Sovjetskom Savezu, i to po našem znanju posljednji A. K. Antein, *Damasskaja stal v stranah basseina Baltijskogo morja* (1973) 33 fig. 43 (karta ovdje si. 4); to kartiranje je korisno iako traži stanovite dopune i korekture (sravni ovdje si. 3 i si. 4).

Slika 3.

bu, koji datiramo prema povijesnim mogućnostima na početak 9. stoljeća, unatoč popratnom obolusu, odnosno bizantskom solidusu poodmaklog 8. stoljeća³⁴. Analogne pojave baš za taj specifičan slučaj ne postoje drugdje, tj. izvan hrvatske kneževine, premda je inače bez daljeg moguće ukazati na tipološke usporedbe s inozemnih evropskih nalazišta za gotovo sve nalaze spata u Jugoslaviji. Niz paralela evidentirali smo već u našoj uvodno citiranoj raspravi³⁵.

Slika 4.

Evropski je fundus spata 8. i 9. stoljeća prilično mnogobrojan, doduše s raštrkanih nalazišta, kako onaj ranokaroliških spata, proizvedenih u drugoj polovici 8. stoljeća većinom u srednjem Porajnju, tako onaj opsežniji karoliških spata kovanih tijekom 9. stoljeća ne samo u Porajnju već, čini se, na širem arealu. Moguće oponašanje izradbe oružja po porajnjским uzorima na drugim mjestima ostaje za sada otvoreno pitanje, izuzevši Skandinaviju. Taj se fundus spata može slijediti, prema literaturi³⁶, na kontinentu od zapada prema istoku, npr. od rijeke Loire i Seine preko Rajne do Odre (u Sovjetskom Savezu ne prije 10. stoljeća).

³⁴ Cf. ovdje n. 19, 20, 21 i pripadni tekst.

³⁵ Cf. Z. Vinski o.c. (n. 1) tab. XIV, 1-8, XV, 1-8, XVI, 1-3; ukupno 19 reproduciranih spata s inozemnih nalazišta, u odgovarajućim bilj. citirane su još dalje paralele. — Također dodatni podaci u do nedavno nama nedostupnoj lit.: H. Vierck, Ein westfälisches »Adelsgrab« des 8. Jahrhunderts etc Studien zur Sachsenforschung 2, 1980,

457 sqq. — I. Gabriel, Karolingische Reiter-sporen u. andere Funde aus dem Gräberfeld von Bendorf. Offa 38, 1981, 253, 257. — N. Müller-Wille, Zwei karolingische Schwerter aus Mittelnorwegen. Studien zur Sachsenforschung 3, 1982, 193-198 fig. 22, 2 (karta).

³⁶ Cf. Z. Vinski o.c. (n. 1) n. 27, 38-54, 63-70 (s lit.).

Grobovi s karolinškim oružjem, datirani u 9. stoljeće, evidentirani su s niza nalazišta na onim područjima gdje je kršćanstvo bilo u početnom stadiju, odnosno je retardirano prodiralo, kao u vikinšku Skandinaviju (9. i 10. stoljeće), pa mjestimice u srednjoj Evropi, npr. često u Velikoj Moravskoj (9. stoljeće)³⁷. Unutar karolinške države su mačevi na mahove nađeni u rijekama i jezerima pa su jedva još grobni nalazi, ako već, onda na pograničnom tlu, tako ponegdje u Nizozemskoj u Friziji, na donjosasko-tirinškom području i drugdje.

Kao suvremene likovne dokumente unutar karolinških državnih međa, treba spomenuti ikonografske izvore, tj. prikazivanje spata u čuvenom karolinškom sitnoslikarstvu na minijaturama 9. stoljeća, osobito za vremena cara Karla Čelavog (823—877)³⁸. U istom smislu navodimo rijedak likovni spomenik karolinškog fresko-slikarstva ranijeg 9. stoljeća, uščuvan u predromaničkoj crkvi Sv. Benedikta u gradiću Malles Venosta ili (južnotirolski) Mals, u alpskoj sjevernoj Italiji (pokrajina Alto Adige); prikazan je dostojanstvenik, tj. tamošnji zemaljski gospodar alpskog prijevoja, i to u franačkoj dvorskoj nošnji, koji drži u rukama kao svoj znamen digniteta zorno naslikanu karolinšku spatu ovijenu remenjem³⁹. Taj osobiti spomenik reproducirali smo crtežom u našoj uvodno citiranoj raspravi (ondje fig. a) i nismo ga ni sada htjeli prešutjeti.

Vraćamo se, nakon digresije o likovnim prikazima, opet arheološkim nalazima mačeva karolinškog vremena u Jugoslaviji. Prije smo istaknuli ukupan broj od 23 nalaza spata⁴⁰, karolinškog obilježja i vremena, izuzevši desetak kasnijih nalaza poslijekarolinških spata. Tipološki razvrstana 23 mača (si. 2, sravni popis mačeva) pružaju statističke podatke kako slijede: 6 su primjeraka označivi kao Petersenov tzv. poseban tip 1 (ukoliko su oni bliže odredivi), uključivši onaj bez jabučica (popis mačeva br. 5), jednoznačno su zatim 4 primjerka Petersenova tipa H i 10 primjeraka Petersenova tipa K, a 2 među njima su Petersenovog prijelaznog tipa K-O; nadalje nije moguće 3 na balčaku oštećena primjerka (sravni kartu si. 2) pobliže tipološki svrstati, iako pripadaju najvjerojatnije 9. stoljeću. Njih 10 primjeraka su ranokarolinški, odnosno kovani su u kasnijem 8. stoljeću, a preostalih 13 primjeraka proizvedeni su tijekom prvih desetljeća 9. stoljeća⁴¹. Nakon izvršene pomnive formalne analize, uključivši rendgensko snimanje većine mačeva, možemo sve to tvrditi s priličnom sigurnošću. Oslanjajući se na podatke iz našeg popisa mačeva, valja ustanoviti da su svega 7 primjeraka sačuvana u zatvorenim grobnim cjelinama⁴², a 3 su primjerka nađena u oštećenim, tj. krnjim

³⁷ Cf. Z. Vinski o.c. (n. 1) n. 53, 117, 119.

³⁸ Za podatke, lit. i izbor prikaza na minijaturama cf. Z. Vinski o.c. (n. 1) 18 n. 71—76 tab. XVI, 4—6.

³⁹ Karl der Grosse, *Werk und Wirkung* (izložbeni katalog Aachen) (1965) 479 no. 656 fig. 114. — W. Braunfels, *Die Welt der Karolinger u. ihre Kunst* (1968) 84, 366 tab. IV. — Cf. Z. Vinski o.c. (n. 1) 19 n. 76a fig. a. — Nedavno opširnije H. Vierck o.c. (n. 35) 466

—479 fig. 2, 1 fig. 3, 1 fig. 4, 2 tab. u boji uz p. 468.

⁴⁰ Cf. ovdje n. 12 i pripadni tekst.

⁴¹ Sravni našu statistiku iz 1981. g. — cf. Z. Vinski o.c. (n. 1) 26 — i ovdje eksurse 1 i 2.

⁴² U dalmatinskom zaleđu 6 grobnih cjelina (cf. ovdje n. 1—25 i pripadni tekst), te 1 grobna cjelina u Podravini (cf. ovdje n. 49 i pripadni tekst); sravni popis mačeva br.: 1b, 1c, 1d, 6, 8, 13, 19.

grobovima⁴³, dok preostalih 13 mačeva⁴⁴ valja dan-danas označiti kao pojedinačne nalaze (sravni popis mačeva), premda oni vjerojatno potječu znatnim dijelom iz uništenih grobova ili ponegdje možda s nekadašnjeg bojnog poprišta; nalazi mačeva u vodi su rijetki, npr. jedan do dva primjerka iz rijeke Drave⁴³. Pripominjemo da se na nekadašnjem opsežnom arealu rasprostiranja karolinške države naišlo u nizu slučajeva na nalaze mačeva u vodi, npr. u rijekama: Loire, Seine, Meuse (Maas), Schelde, Waal, pogotovo u Rajni itd.

Kronološko opredjeljivanje slavenskih plemićkih grobova s priloženim mačevima indicira nam determinantu užeg vremenskog raspona pokapanja, imajući na umu povijesne čimbenike; sveukupno na jugoslavenskom području iznosi taj raspon približno barem 6 desetljeća, tj. od nešto prije 800. godine sve do u drugu polovicu 9. stoljeća. Mačeve se importiralo zacijelo iz Porajnja smjerom preko alpskih prijevoja, i to najprije na podravsko tlo⁴⁶, tj. već prije 800. godine, a u dalmatinsko zaleđe oko i neposredno poslije 800. godine, te u slijedećim desetljećima 9. stoljeća. S obzirom na pojedinačne nalaze, za koje možemo koristiti samo tipološki kriterij, opravdano je pretpostaviti da su oni došli uglavnom u Podravinu, odnosno i u dalmatinsko zaleđe, istovremeno kao i odgovarajući primjerci iz ušćuvanih, jasno odredivih grobnih cjelina. Došli smo do zaključka da su svi nalazi mačeva u Jugoslaviji, o kojima raspravljamo, importirani zapravo iz karolinške države, čini se, pretežno iz srednjeg Porajnja⁴⁷. Vrijeme izradbe mačeva nesumnjivo je ranije od poprilično nešto kasnijeg vremena sahrane slavenskih vlasnika tih mačeva. Načelno valja vremenski razlikovati trenutak nastanka od trenutka stavljanja u grobove, što, naime, uključuje i interval upotrebe, posebice ako se radi o importiranom oružju; na takve se metodički bitne okolnosti u nas pokatkad zaboravljalo, tako npr. prilikom prve objave već spomenutog značajnog groba 322 s nalazišta Nin-Ždrijac⁴⁸ (popis mačeva br. 6).

Pažnje vrijedan je — osim grobova u dalmatinskom zaleđu — osebujan grob plemića s panonskog nalazišta Medvedička⁴⁹ (popis mačeva br. 19) u Podravini (kod Đurđevca), dakle podalje od tadašnjeg dosizanja hrvatske kneževine. Grob datiramo pred završetak 8. stoljeća i determiniramo ga kao najstariji ranosrednjovjekovni slavenski grob ratnika s mačem u Jugoslaviji⁵⁰. Provjereno je da se tu radi o pojedinačnoj pojavi zatvorene grobne cjeline. Franačka sahrana ovdje ne dolazi u obzir, jer su znatno ranije pokršteni Franci tada, tj. prije i oko 800. godine, već odavna bili napustili iskonski poganski običaj stavljanja priloga u grobove, dok obilježje baš takvih grobnih priloga isključuje avarsku etničku atribuciju, pa preostaje jedino moguće panonsko-slavensko etničko određivanje za grob u Medvedički. Njemu pripada skupocjena ranokarolinška spata druge polovice

⁴³ Sravni popis mačeva br.: 10, 14, 17.

⁴⁴ Sravni popis mačeva br.: 1a, 2—5, 7, 9, 11, 12, 15, 16, 18, 20.

⁴⁵ U popisu mačeva možda br. 18 i pouzdano br. 20 (sravni ekskurs 2).

⁴⁶ O podravskim nalazima mačeva raspravljamo nešto niže u tekstu, cf. ovdje n. 49—53 i pripadni tekst (također ekskurs 2).

" Za obrazloženje karolinškog importa mačeva. cf. Z. Vinski o.c. (n. 1) 26, 32, 37.

⁴⁸ Cf. ovdje n. 18 i pripadni tekst.

⁴⁹ Poblježe (s podacima o okolnostima nalaza) cf.: Z. Vinski o.c. (n. 9) 165 sqq., 177 sqq. «§ 4 tab. X, 1, 2, XI, XVI, 1a 1b, XVII, 1—3. — Isti o.c. (n. 1) 12, 32 n. 30, 31 tab. II, 1—4,

⁵¹ Cf. Z. Vinski o.c. (n. 1) 33—

8. stoljeća, s tipično ranokarolinškim jezičcem remena za korice spate⁵¹; stigla je — kao i ranokarolinška spata sa susjednog međimurskog nalazišta Prelog-Cirkovljan⁵² (popis mačeva br. 18) — ondje na Dravu tijekom posljednjeg desetljeća 8. stoljeća. To se zacijelo desilo kao posljedica višekratnih ratnih pohoda vojske Karla Velikog, odnosno njegovog furlanijskog markgrofa, protiv Avara u Panoniji, u kojima su svakako sudjelovale i slavenske vojne jedinice, tada u savezu s Francima⁵³.

Nezavisno od zbivanja u Panoniji, navedenog u prethodnom pasusu, importiralo se u smjeru Jadranskog mora iz karolinške države mačeve, drugo oružje i ostruge, kao retroaktivan odraz početne kristijanizacije, vršene franačkim misio-narstvom, i to u netom nastalu hrvatsku kneževinu, te ponešto u obližnje krajeve dalmatinskog zaleđa. Bili su to nesumnjivo darovi vladajućem sloju, no također tražena trgovačka roba, poželjna Hrvatima i susjednim Neretljanima. U Hrvata su karolinški nalazi oružja zapravo dopunsko svjedočanstvo prethodne i tadašnje misionarske djelatnosti, nakon 800. godine, za vladanja Karla Velikog (768—814)⁵⁴. Sličan se proces odvijao, uostalom, na evropskom sjeveru, u složenijim prilikama, jamačno ponešto kasnije za vladanja Karlovog sina i nasljednika Ljudevita Pobožnog (814—840)⁵⁵; međutim, skandinavski su Vikinzi približno prije prijelaza od 9. na 10. stoljeće, ako ne ranije, započeli svojom mnogobrojnom i tipološki raznolikom proizvodnjom mačeva⁵⁶. Za sada ne postoje indicije ili putokazi o ni približno takvom oružarskom stvaralaštvu u 10. i 11. stoljeću na području Jugoslavije, jer broj evidentiranih mačeva tada čak opada. S jugoslavenskog teritorija poznato nam je do sada ukupno samo oko desetak (objavljenih i neobjavljenih) željeznih dvosječnih mačeva tog vremena, a njih bi trebalo zasebno obraditi drugom prilikom.

Stigli smo na završetak našeg raspravljanja, pa zaključno navodimo pitanje otkle i kojom je smjernicom prema istočnoj obali Jadranskog mora, tj. njezinom zaleđu, pristizalo ranokarolinško i karolinško oružje, što smo ga, prvenstveno prema datiranju grobnih cjelina, ponovno interpretirali u sumarnom pregledu. U tom smislu navodimo slijedeće: Sva je prilika da je karolinški trgovački put vodio s lotarinško-luksemburško-porajnjskog areala, bogatog kvalitetnom željeznom ruda-

⁵¹ Poblize s paralelama cf. Z. Vinski o.c. (n. 9) 166—168, 178., 180 tab. X, 1, 2, XVII, la, lb.

⁵² Cf. Z. Vinski o.c. (n. 3) 12—15, 32 n. 36 tab. III, 1. — Naknadno je Muzej Međimurja (Čakovec) ustanovio da maločas citirani mač potječe, čini se, iz dijelom uništenog avarsko-slavenskog groblja 8. st. između mjesta Prelog i sela Cirkovljan.

⁵³ Spominju se npr. slavenski vojskovođa Vojnomir (Vonomir Slaven u karolinškim pisanim izvorima) i furlanijski markgrof Erih, poblize: F. Šišić, Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara etc. (1925) 301—304 n. 8—15. — N. Klaić, Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku (1971) 167—169 n. 8—12.—A Avenarius, Die Awaren in Europa (1974) 182

sq. — Cf. Z. Vinski o.c. (n. 9) 177 n. 193—194a.

⁵⁴ Za prikupljenu lit. o Karlu Velikom cf. Z. Vinski o.c. (n. 1) 9 n. 1, 2. — Uz nju sumarno M. Brandt, Srednjovjekovno doba povijesnog razvitka (1980) 225—237.

⁵⁵ O Ljudevitu Pobožnom cf. L. Halphen, Charlemagne et l'empire carolingien (1968) 195 sqq 477 (s daljom lit.). — Sumarno M. Brandt o.c. (n. 54) 237—242. — O trgovačkim kontaktima karolinške države cf.: T. J. Arne, La Suède et l' Orient (1914) 22. — A. Dopsch, Die Wirtschaftsentwicklung der Karolingerzeit II (1922) 186 sqq. — H. Arbm an o.c. (n. 11) 9 sqq., 13.

⁵⁶ Z. Vinski o.c. (n. 1) 16 n. 50, 124.

čom — unatoč nekolicini zabrana izvoza oružja Karla Velikog⁵⁷ — čini se preko gornjeg Dunava i prijevoja Alpa, te karolinške sjeverne Italije i Istre u dalmatinsko zaleđe. Arheološki je jasno dokaziv karolinški kulturni utjecaj na dalmatinsko zaleđe započeo oko i poslije 800. godine, a trajao je do nešto poslije 850. odnosno najkasnije do neposredno prije 878. godine, što uostalom potvrđuju povijesne činjenice, s obzirom na zavisnost hrvatske kneževine od karolinške prevlasti⁵⁸. Netom poslije toga postala je ranofeudalna hrvatska država samostalna, dakle ne prije kasnog 9. stoljeća⁵⁹.

EKSKURS 1

Tijekom jeseni 1981. godine saznali smo za jedan novi nalaz mača u Hrvatskoj. Podatke, skicu i foto-snimak tog nalaza dugujemo sušretljivosti konzervatora-arheologa I. Šarića (Zagreb). On je, kao predstavnik Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture u Zagrebu, rekognoscirao 1980. godine u planinskoj Hrvatskoj južni dio pokrajine Like, tj. kraj u općini Gračac (taj toponim valja razlikovati od istoimenog sela kod Skradina, do dalmatinske rijeke Krke, popis mačeva br. 5). Obilazio je, uz ostalo, gradinu Zvonigrad, smještenu strmo iznad desne obale rijeke Zrmanje (na južnim padinama izduženog planinskog masiva Velebita), tj. pogranične rijeke između sjevernodalmatinskog i južnoličkog područja. U bližjoj okolici Zvonigrada otkriven je, nešto prije 1980. godine, slučajno pri pošumljavanju terena (vršenom od Šumarije u Gračacu), željezni dvosjekli mač (si. 5, popis mačeva br. 15); njegova ukupna dužina iznosi 0,85 m, potpuno uščuvano sječivo, s plitkim uzdužnim žlijebom, vjerojatno je damascirano. Na žalost maču nedostaju nakrsnica i jabučica, odnosno on predstavlja krnji primjerak (bez balčaka), a čuva ga Šumarija u Gračacu. Sva je prilika da se tu radi o karolinškoj spati 9. stoljeća, iako njezino oštećeno stanje ne dopušta bliže tipološko opredjeljivanje; možda spata potječe iz uništenog groba ili s bojnog poprišta — u potonjem slučaju smije se spekulativno pretpostaviti da je vlasnik spate ondje ubijen, pa su tada u borbi nastala jaka oštećenja spate (si. 5). Nedovoljno istraženo nalazište Zvonigrad indicira stanovit naseobinski kontinuitet, na osnovi slučajnih kovinskih nalaza željeznog doba i ondje otkrivenog rimskog kamenog spomenika. Ta je gradina geostrateški vladala nad jedinim dostupnim putem ondje na krševitim obalama Zrmanje. Geografski smještaj visinske utvrde Zvonigrad, na gornjem toku Zrmanje, u našem je kontekstu utoliko značajan, jer to nalazište prostorno nešto zbližava dalmatinska nalazišta mačeva (si. 2) s pokrajinom Likom, tj. s nalazištem Prozor (bilj. 31, popis mačeva br. 16) u Gackom polju sjeverne Like⁶⁰.

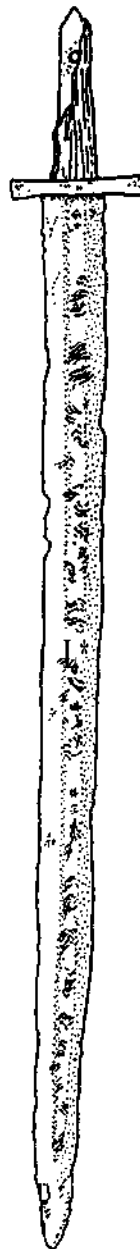
⁵⁷ Cf.: E. A. Gessler, *Die Trutzwaffen der Karolingerzeit* (1908) 153 sq. — H. Preidel, *Slawische Altertumskunde des östlichen Mitteleuropa im 9. u. 10. Jahrhundert* (1961) 36 sq. n. 65–74. — Dalju lit. navodi H. Jankuhn o.c. (n. 33) 228 n. 93.

ss Cf.: F. Šišić o.c. (n. 53) 355–363. — N. Klaić o.c. (n. 53) 191–248.

⁶⁰ » Cf.: F. Šišić o.c. (n. 53) 376 sqq. 384 sq. — N. Klaić o.c. (n. 53) 250–259. — eo cf. Z. Vinski o.c. (n. 1) 40 sq. — Sličan iako sažetiji njemački tekst sadrži naša rasprava (ovdje n. 1a) 487 sq.

Slika 5.

Slika 6.

EKSKURS 2

Valja upozoriti na još jedan mač iz Hrvatske, za koji smo naknadno saznali, a čuva ga Muzej grada Koprivnice. Podatke, skicu i foto-snimak dugujemo susretljivosti arheologa S. Sušanj-Kolar, bivšem kustosu imenovanog muzeja. Nalazište mača je mjesto Legrad, položaj Šoderica, na desnoj obali rijeke Drave. Željezni dvosjekli mač (si. 6, popis mačeva br. 20) je pojedinačan nalaz u dravskom šljunku, ondje odavno naplavljen, no nađen prije nekoliko godina. Ovaj je primjerak također krnj, nedostaje mu jabučica, pa ga nije moguće bliže tipološki opredijeliti. Na željeznoj osnovici drška uočljiva je rupa za zakovicu i dijelom ušćuvana drvena obloga, možda sekundarno pričvršćena, poput krnjeg mača u grobu Mostar-Vukodol (bilj. 25, popis mačeva br. 13). Željezna neukrašena prilično masivna nakrsnica (nedovoljno preparirana) je karolinški oblikovana; potpuno ušćuvano sječivo, bez uzdužnog žlijeba, doista je dugo (dužine 0,86 m) i nesumnjivo damascirano. Ova je karolinška spata (si. 6), po našem rasuđivanju, kovana u prvoj polovici 9. stoljeća. Njezino pojavljivanje na Dravi donekle je uvjetovano povijesnim čimbenicima, sličnim onima (navedenim prije u tekstu) za susjedne (si. 2) podravske (doduše nešto starije) nalaze zapravo ranokarolinških spata s nalazišta Prelog-Cirkovljan (bilj. 52, popis mačeva br. 18) i grobnog nalazišta Medvedička (bilj. 49–51, popis mačeva br. 19). Spata s nalazišta Legrad-Šoderica je zbog specifičnog stanja njezinog balčaka morala prilično dugotrajno biti u upotrebi prije nego je dospjela u Dravu. Sama po sebi ta je karolinška spata po tipologiji nakrsnice svakako mlađa od netom spomenutog ranokarolinškog oružja, pa je kasnije donesena u Podravinu, i to poprilično poslije sloma avarske vlasti, kada je jačala moć Karlovica nad Slavenima Panonije tijekom 9. stoljeća⁶¹.

POPIS KAROLINŠKIH MAČEVA U JUGOSLAVIJI

(isključeni su mačevi tipa W, tipa Z, tipa X i tipa a; brojevi u popisu mačeva odnose se na brojeve na karti si. 2)

1. Biskupija, položaj Crkvina, kod Knina, Hrvatska:
  - a) mač, poseban tip 1, ranokarolinški, razoren grob;
  - b) mač, tip K (ULFBERHT-sječivo), ranokarolinški, grob 1, zatvorena grobna cjelina (popraćena novcem), datirana na početak 9. st.;
  - c) mač, tip K, ranokarolinški, grob 6, zatvorena grobna cjelina (popraćena novcem), datirana na početak 9. st.;
  - d) mač, tip K, karolinški, pretpostavljivo grob 8, zatvorena grobna cjelina, datirana u prvu polovicu 9. st.;
 čuva Muzej hrv. arh. spom., Split.

⁶¹ Sličan iako sažetiji njemački tekst sa-
drži naša rasprava (ovdje n. la) 488 sq.

2. Orlić, kod Knina, Hrvatska: mač, tip K, karolinški, razoren grob; čuva Muzej hrv. arh. spom., Split.
3. Vrpolje, kod Knina, Hrvatska: mač, poseban tip (1?) ranokarolinški, grob?; čuva Muzej hrv. arh. spom., Split.
4. Plavno, kod Knina, Hrvatska: mač, ulomak, vjerojatno poseban tip, ranokarolinški, grob?; čuva Muzej hrv. arh. spom., Split.
5. Gračac, do rijeke Krke, kod Skradina, Hrvatska: mač, vjerojatno poseban tip (jabučica nije sačuvana), ranokarolinški, grob?; čuva Muzej hrv. arh. spom., Split.
6. Nin, položaj Ždrijac, kod Zadra, Hrvatska: mač, tip H, karolinški, grob 322, zatvorena grobna cjelina, datirana prije sredine 9. st.; čuva Arh. muzej, Zadar.
7. Gradac, položaj seosko groblje uz crkvu Sv. Petra, kod Drniša, Hrvatska: mač, tip H, vjerojatno ranokarolinški, razoren grob; čuva Muzej hrv. arh. spom., Split.
8. Kojane, položaj Crkvina, kod Vrlike, Hrvatska: mač, tip K-O, karolinški, grob, zatvorena grobna cjelina, datirana oko sredine 9. st.; čuva Muzej hrv. arh. spom., Split.
9. Katuni, kod Omiša, Hrvatska: mač, tip H, ranokarolinški, grob?; čuva Arh. muzej, Split.
10. Zeževica Donja, kod Omiša, Hrvatska: mač, tip K, karolinški, oštećen grob, datiran u drugu polovicu 9. st.; čuva Arh. muzej, Split.
11. Mogorjelo, kod Čapljinje, Hercegovina: mač, tip K, karolinški, razoren grob; čuva Zem. muzej, Sarajevo.
12. Stolac, položaj Čairi, Hercegovina: mač, tip K, grob?; čuva Muzej Hercegovine, Mostar.
13. Mostar, položaj Vukodol, Hercegovina: mač, tip? (jabučica nije sačuvana), karolinški, grob, zatvorena grobna cjelina, datirana oko sredine 9. st.; čuva Muzej Hercegovine, Mostar.
14. Rudići, položaj Grebenice, kod Glamoča, Bosna: mač, tip H, karolinški, oštećen grob, datiran u prvu polovicu 9. st.; čuva Zem. muzej, Sarajevo.
15. Zvonigrad, nad Zrmanjom, kod Gračaca (južna Lika), Hrvatska: mač, tip? (jabučica i nakrsnica nisu sačuvane), karolinški, poprište bitke ili razoren grob?; čuva Šumarija, Gračac.
16. Prozor, položaj Gornja Luka, kod Otočca, Hrvatska: mač, tip K (ULF-BERHT-sječivo), karolinški, grob?; čuva Arh. muzej, Zagreb.
17. Podsused, položaj Susedgrad (do ruševina), kod Zagreba, Hrvatska: mač, tip K-O, karolinški, oštećen grob, datiran u prvu polovicu 9. st.; čuva Arh. muzej, Zagreb.
18. Prelog-Cirkovljan, Hrvatska: mač, poseban tip 1, prijelazan oblik k tipu K, ranokarolinški, iz rijeke Drave ili grob?; čuva Muzej Međimurja, Čakovec.
19. Medvedička, kod Đurđevca, Hrvatska: mač, poseban tip 1, prijelazan oblik k tipu H, ranokarolinški, grob, zatvorena grobna cjelina, datirana prije 800. g.; čuva Arh. muzej, Zagreb.
20. Legrad, položaj Soderica, kod Koprivnice, Hrvatska: mač, tip? (jabučica nije sačuvana), karolinški, iz rijeke Drave; čuva Muzej grada Koprivnice.

POPIS SLIKA
ABBILDUNGSNACHWEIS

- SI. 1
Karta rasprostiranja karolinških i poslijekarolinških nalaza u Jugoslaviji, opća orijentacija (vidi bilj. 6).
- Abb. 1
Allgemeine Verbreitungskarte karolingischer und postkarolingischer Funde in Jugoslawien (vgl. Anm. 6).
- SI. 2
Karta rasprostiranja karolinških mačeva, svrstanih po tipovima, u Jugoslaviji (vidi bilj. 7 i popis mačeva).
- Abb. 2
Verbreitungskarte typologisch eingeordneter karolingischer Schwerter in Jugoslawien (vgl. Anm. 7 und die Fundliste).
- SI. 3
Karta rasprostiranja ranosrednjovjekovnih mačeva, karolinškog i vikinško-varjaškog podrijetla, sa signaturama ULFBERHT na sječivima, širom Evrope, po M. MüllerAVilleu (vidi bilj. 33, 35).
- Abb. 3
Europäische Verbreitungskarte frühmittelalterlicher Schwerter karolingischer und wikingisch-warägischer Herkunft, mit ULFBERHT-Beschriftung an den Klängen, nach M. Müller-VVille (vgl. Anm. 33, 35).
- SI. 4
Karta rasprostiranja ranosrednjovjekovnih mačeva, sa signaturama ULFBERHT na sječivima, širom Evrope, po A. K. Anteinu (vidi bilj. 33).
- Abb. 4
Europäische Verbreitungskarte von Schwertern mit ULFBERHT-Beschriftung an den Klängen, nach A. K. Antein (vgl. Antn. 33).
- SI. 5
Zvonigrad, mač, mj. cea 1 : 5 (vidi ekskurs 1).
- Abb. 5
Zvonigrad, Schwert, M. etwa 1 : 5 (vgl. Exkurs 1).
- SI. 6
Legrad-Šoderica, mač, mj. cea 1 : 6 (vidi ekskurs 2).
- Abb. 6
Legrad-Šoderica, Schwert, M. etwa 1 : 6 (vgl. Exkurs 2).

Zusammenfassung

ABERMALS ZU KAROLINGISCHEN SCHWERTERN IN JUGOSLAWIEN

Vorerst sei auf unsere kroatisch geschriebene Abhandlung¹ hingewiesen, die auch deutsch verfasst in Mainz erschienen ist^{1a}, worin sämtliche uns bis dahin zugänglichen karolingischen Schwerter vom Territorium Jugoslawiens systematisch bearbeitet und zeichnerisch vorgelegt wurden. Wir berufen uns darauf, bzw. auf die ebendort reproduzierten Waffen, die nach entsprechenden Fundorten zitiert hier nicht wiedergegeben werden sollen. Obzwar eine gewisse Rekapitulation unumgänglich ist, beabsichtigen wir etliche Feststellungen nun nachtraglich bekanntzugeben, zusätzlich mit 2 Exkursen betreffs 2 bislang ungenügend bekannter karolingischer Schwerter. Der Kartierung wird Aufmerksamkeit mittels vervollständigter Verbreitungskarten gezollt.

Es ist zweifellos nicht ein Spiel des Zufalls, dass sich der karolingische Kultureinfluss auf die Südslawen archäologisch am deutlichsten bei den Kroaten ermitteln lässt, die seit etwa um und nach 800, gemäss der karolingischen Vormachtstellung, von der fränkischen Mission Norditaliens (Friaul), bzw. von Aquileia aus, allmählich zum Christentum bekehrt wurden; der Sitz des Patriarchen, sowie des karolingischen Markgrafs von Friaul, war eigentlich Cividale del Friuli, damals benannt *Civitas Austriae*². Zeitgleich mit dem Christianisierungsprozess um 800, entstand das frühfeudale kroatische Fürstentum, historisch eindeutig belegbar für das 9. Jahrhundert, im dalmatinischen Binnenland der ostadriatischen Küste³. Das Kerngebiet dieses Fürstentums umgrenzen etwa die in die Adria mündenden Flüsse Zrmanja und Cetina, jedoch ohne dem ostadriatischen Archipelag und den Küstenstädten, ausgenommen das Städtchen Nin. Den archäologisch-kunsthistorischen Widerschein des frühfeudalen kroatischen Staates im frühen Mittelalter kennzeichnet die sog. dalmatinisch-kroatische Kultur⁴ mit ihrem reichen Denkmälervorrat, so eigens vorromanische Kirchenbauten, Flechtwerksteinskulptur usw., sowie Gräberfelder teils in Reihen; innerhalb letzterer ist ein karolingisch deutbarer Fundbestand, zumeist aus dem 9. Jahrhundert, überwiegend aus Gräbern, recht beachtlich. Symptomatisch sind diesbezüglich — abgesehen von einigen frühkarolingischen wertvollen zum Teil sakralen metallenen Kleinkunstgegenständen⁵ — vielzählige Sporen und eine relativ beschränkte Anzahl an Waffen karolingischer Formbildung. Hier beschäftigen wir uns mit einer bestimmten Waffenauswahl, aber nebenher mit Sporen als Reiterrequisiten. Seinerzeit veröffentlichten wir eine eher allgemeine Verbreitungskarte charakteristischer Funde karolingischer Ausprägtheit in Jugoslawien, als ungefähre Richtschnur, nach dem Stand bis 1965, die damals gelegentlich des I. Internationalen Kongresses für slawische Archäologie in Warszawa⁸ vorgelegt wurde. Heutzutage ist die betreffende Karte nicht mehr vollständig, da sich inzwischen die Fundzahl vermehrt hat. Wir vermerkten in dieser Karte nachträglich zumindest die Neufunde an karolingischen Schwertern, allerdings mit Einbeziehung etlicher postkarolingischer Exemplare, obwohl letztere hier nicht beachtet werden (Abb. 1). Ausserdem sei

auf unsere neue Verbreitungskarte typologisch eingeordneter karolingischer (einschliesslich frühkarolingischer) Schwerter Jugoslawiens hingewiesen⁷ (Abb. 2), sowie auf die dem Text beigelegte Fundliste der einschlägigen Waffen; beide sind grundlegend für unsere weiteren Ausführungen.

Der Kommentar zur räumlichen Lage der in der Verbreitungskarte (Abb. 2) angegebenen Fundorte ist kurzgefasst folgender: Der Schwerterfundstoff stammt überwiegend aus dem bereits erwähnten Kerngebiet des kroatischen Fürstentums, hin und wieder auch aus den ihm benachbarten kontinental-westbalkanischen Gegenden, einerseits mitunter östlich von den slavischen Narentanern der jetzigen Herzegowina, andererseits stellenweise weiter nördlich aus Gebirgskroatien und (vom südpannonischen Boden an den Flüssen Save und Drau.⁸ Beinahe keinerlei karolingische Zeugnisse gibt es auf den mitteldalmatinischen grossen Inseln (besiedelt überwiegend von Narentanern) und in den dalmatinischen Küstenstädten, die bekanntlich (abgesehen vom Städtchen Nin) Byzanz unterstanden. Im östlichen Bereich Jugoslawiens, eigens südlich der Donau, gibt es kaum noch Spuren von solchen Funden, weil sich derselbe Raum ausserhalb der karolingischen Einflusssphäre befand. Einzelfunde an Schwertern aus den donauländischen Provinzen Batschka und Banat sind durchwegs später, d. h. postkarolingisch-ottonisch (Abb. 1).

Die grosse Anzahl von Sporen karolingischer Form (mehr als 100 Funde) aus Gräbern zumeist im Kerngebiet (Abb. 1) lassen, bei einfachen eisernen Exemplaren, zumindest teilweise, auf Nachahmung des karolingischen Prototyps in lokalen slavischen Werkstätten der dalmatinischen Kroaten schliessen.⁹ In unserem Kontext sollen allerdings nur nebenher einige Funde eher importierter Sporen einbezogen werden, soweit sie mit signifikanten Waffengrabverbindungen zusammenhängen. Das gilt ebenfalls für die spärlichen langen Scramasaxe und für einige Flügel Lanzens¹⁰ Unsere Aufmerksamkeit widmen wir hauptsächlich dem eisernen zweischneidigen Langschwert, bzw. der frühkarolingischen und karolingischen Spatha und ihrem Vorkommen in Jugoslawien. Die genaue typologische Beurteilung dieser charakteristisch karolingischen Waffenkategorie erfolgt nach der in Europa üblichen Nomenklatur des Nonveggers Jan Petersen¹¹ Es sei beigelegt, dass die Spatha in der frühfeudalen karolingischen Gesellschaftsordnung, ausser der primären Waffenfunktion, gleichfalls gewissermassen als Würdesymbol Geltung hatte.

Nach dem jetzigen Stand der Forschung ergibt sich der fundstatistische Nachweis von 20 Fundorten mit insgesamt 23 Schwertern karolingischer Typenbestimmung in Jugoslawien¹² (Abb. 2), vgl. die Fundliste. Sämtliche der einschlägigen Schwerter benutzte man, bzw. sie kamen in die Erde im Laufe des 9. Jahrhunderts, d. h. sie gehören dem 9. Jahrhundert an, obzwar die kleinere Hälfte derselben bereits früher, also im vorgerückten 8. Jahrhundert geschmiedet worden sind. Nachdrücklich jüngere Schwertfunde — je ein Exemplar vom Typ W, desgleichen vom Typ Z, sowie einige Exemplare vom Typ X nach der Petersenschen Nomenklatur und teils noch spätere vom Typ a nach Nomenklatur von Nadolski¹³ — haben wir hier ausgeklammert; diese gehören eigentlich der spät- und postkarolingischen, bzw. der postkarolingisch-ottonischen Zeit an, mitunter

gibt es sie noch im 12. Jahrhundert. Im 10. und im 11. Jahrhundert kommen in den Gräbern der dalmatinischen Kroaten kaum noch Schwerter vor, offenbar nicht mehr karolingische *proprie dictu*.^{xi} Wir berufen uns weiterhin auf diejenigen Waffen die unsere Fundliste enthält, bzw. auf die Spathafunde (vermerkt in der Verbreitungskarte Abb. 2) nach jugoslavischen Fundorten gestaffelt — wobei die Zeitstellung der evidentierten Gräber in der Fundliste vermerkt wird — mit Voranstellung der wichtigsten Fundstätte im dalmatinischen Kroatien, d. h. Biskupija-Crkvina bei Knin.

Wir erwähnen einige Feststellungen zu den als Grabanzheiten geltenden schwertführenden Gräbern (die sämtlich veröffentlicht sind, vgl. die diesbezüglichen Anmerkungen in der hier Anm. 1 angeführten Abhandlung): Sie gehören überwiegend dalmatinisch-kroatischen Reihengräbern an, mit oder ohne nebenstehender vorromanischen Kirche, obwohl auch einzelne Gräber zu verzeichnen sind¹⁵ Diese slawischen Kriegergräber waren entweder einfache Erdbestattungen oder Gräber umrandet mit rustikaler Steinsetzung, u. zw. manchmal im Holzsarg oder scheinbar nur auf dem Totenbrett, die Toten waren ungefähr gegen Osten orientiert.¹⁶ Die Grabinventare enthielten, abgesehen von Schwertern karolingischer Formbildung, mit oder einzelfalls ohne Begleitgarnituren, verschiedene andere Beigaben: öfters Sporen karolingischer Form, zumeist mit Begleitgarnituren, hie und da Flügellanzes, Messer, sehr selten anstatt Spatha längere Scramasaxe, einmal den Emblem-Rest eines Lanzenschuhs, dann mehrmals etliche Gefässe bzw. Flüssigkeitsbehälter (Ton, ausnahmsweise Glas oder Kupfer), beschlagene Holzeimer, mitunter Feuerstahl usw. Die Grabbeigaben bezeugen zweifellos Tradition heidnischen Brauchtums,¹⁷ trotz dem beginnenden Christianisierungsprozess der Adelschicht, den Import an karolingischen Waffen und Sporen verdeutlicht. Die geschlossenen Kriegergräber sind durchwegs Einzelbestattungen bis auf das gut beobachtete seltene Familiengrab 322 — Mann, Frau und Kind mit reichen Beigaben — des grossen und frühen dalmatinisch-kroatischen Reihengräberfeldes von Nin-Ždrijac (Fundliste Nr. 6)¹⁸ Besondere Bedeutung haben nach wie vor zwei Adelsgräber im langdauernden zum Teil in Reihen angelegten dalmatinisch-kroatischen Gräberfeld von Biskupija-Crkvina, d. h. Grab 1 und Grab 6 (Fundliste Nr. 1b und 1c)¹⁹. Sie enthalten kostbare frühkarolingische Schwerter — Grab 1 noch an Importen ein frühkarolingisches Sporenpaar und die einmalige vermutlich italienische Kupferpaterra;²⁰ ausserdem begleiten beide Gräber Oboli von je analogen byzantinischen Solidi,²¹ geprägt im vorgerückten 8. Jahrhundert (zwischen 760 und 775) in Syrakus auf Sizilien, jedoch die Bestattungen in beiden Gräbern erfolgte etwa gleichzeitig nach 800, also am Beginn des 9. Jahrhunderts. Grab 8 (Fundliste Nr. 1d)²² von derselben Fundstätte, mit karolingischer Spatha (beschädigte Knaufrone), ist etwas jünger, wohl aus der ersten Hälfte des 9. Jahrhunderts. Eben solche Zeitstellung gilt offenbar für die gestorten Gräber von Rudići und Podused (Fundliste Nr. 14 und 17). Das erwähnte Familiengrab 322 im Gräberfeld von Nin-Ždrijac (Fundliste Nr. 6) mit karolingischer Spatha des frühen 9. Jahrhunderts, müsste man unseren Erachtens in die vorgerückte erste Hälfte, jedenfalls vor 850 datieren.²³ Das dalmatinisch-kroatische Kriegergrab von Koljane-Crkvina (Fundliste Nr. 8) — es enthält ein importiertes relativ jüngerer karolin-

gisches Schwert und ein Sporenpaar, das nach karolingischem Vorbild wahrscheinlich im dalmatinischen Kroatien erzeugt wurde²⁴ — sollte man zeitlich um 850 ansetzen, gleichfalls ungefähr noch das narentanische Grab vom Fundort Mostar-Vukodol (Fundliste Nr. 13); letzteres ist gekennzeichnet von einem seltenen Lanzenschuh-Emblemrest, einer beschädigten, knauflos beigelegten, karolingischen Spatha und zwei ähnlichen Sporen, wohl frühkarolingischer Form, die dort um den Narenta-Fluss, d. h. an der südöstlichen Randperipherie karolingischen Einflussbereiches, nicht mehr als Paarstücke und ohne Garnitur erhalten, wahrscheinlich besonders lange Zeit genutzt wurden.²⁵ Das gestörte Grab vom dalmatinisch-kroatischen Fundort Žeževica Donja (bei Omiš) enthält, neben einer Fliigel-lanze, eine relativ noch jüngere karolingische Spatha (langere Parierstange), mit silbertauschiertem Gefäß (Fundliste Nr. 10)²⁶ wonach dieses Grab etwa in die zweite Hälfte des 9. Jahrhunderts zu datieren ist. Wir begnügen uns mit der angegebenen Auswahl an spathaführenden Gräbern aus dem dalmatinischen Binnenland. Die übrigen 13 zumeist als Einzelfunde deutbaren Schwerter sind in unserer anfangs zitierten Abhandlung einzusehen (vgl. hier die Fundliste).

Zur Fundstatistik der erörterten Eisenschwerter vermerken wir kurz folgende Angaben: Von den bislang insgesamt 23 vorliegenden Exemplaren (Abb. 2)²⁷, weisen, hinsichtlich auf ihren Erhaltungszustand, 11 Exemplare an den Schwertgefäßen 'mancherlei Verzierungen auf. Sichtbar sind vorwiegend am Knauf und an der Parierstange einzelner Fundstücke flächig verhämmerte Metalltuschierung (Messing, vergoldete Bronze, Silber), selten Messingplattierung, oft noch gekerbter Silberdraht (einmal geflochtener Messingdraht) in den Furchen der Knaufhöcker usw. Von den eisernen Schwertklingen sind an 12 Exemplaren qualitativ bewertbare verschieden erhaltene Stahlreste von Schweissdamast aufzuspiiren²⁸, jedoch nur 2 Schwertklingen bestehen aus Edelstahl, bzw. sie weisen die fränkisch-rheinländische Schwertfegermache ULFBERHT auf²⁹. Diese Klingeninschrift findet man einesfalls eingätzt in die Klinge der frühkarolingischen Spatha des erwähnten Grabes 1 von Biskupija-Crkvina bei Knin (Fundliste Nr. 1b)³⁰, anderenfalls eintuschiert an der Klinge der karolingischen Spatha vom Fundort Prozor-Gornja Luka bei Otočac (Fundliste Nr. 16)³¹; letztere ist ein Einzelfund wahrscheinlich aus einem vernichteten Grab etwa um 850 (Datierung entsprechend der Parierstangenlänge, zweifellos verschieden von der kürzeren Parierstange des vorerwähnten frühkarolingischen Exemplars). Diese beiden Exemplare aus Kroatien bezeugen das südlichste Vorkommen solcher wertvollen Schwerter mit der angegebenen Klingeninschrift in Europa (Abb. 3). Die unseren Erachtens frühkarolingische kostbare Spatha des sehr wichtigen Grabes 1 von Biskupija-Crkvina (Fundliste Nr. 1b)³² dürfte wohl im späteren 8. Jahrhundert angefertigt worden sein, sie ist übrigens als das älteste erhaltene und zugleich den Fundumständen nach datierbare Schwert mit ULFBERHT-Klinge auf dem europäischen Kontinent zu beurteilen³³. Diese Spatha gehört, wie schon gesagt, einem dalmatinisch-kroatischen, also slawischen Adelsgrab an, das wir jedoch, im Hinblick auf die historischen Gegebenheiten, in das beginnende 9. Jahrhundert datieren, trotz dem begleitenden Obolus, bzw. byzantinischen Solidus des vorgerückten 8. Jahrhunderts³⁴. Entsprechungen hierzu gibt es anderswo, d. h. ausserhalb des kroatischen Fürstentums nicht, obwohl es

sonst durchaus möglich ist zu den meisten der vorhandenen Spathafunde aus Jugoslawien typologische Parallelen von diversen ausländischen Fundorten zu ermitteln. Eine Anzahl von vergleichbaren Exemplaren haben wir in unserer eingangs angegebenen Abhandlung evidentierte³⁵.

Der europäische Spathafundbestand des 8. und 9. Jahrhunderts ist vielzählig, allerdings von weitgestreuten Fundorten; dies gilt für frühkarolingische Schwerter, hergestellt in der zweiten Hälfte des 8. Jahrhunderts im mittlrheinischen Gebiet, sowie für die umfangreichere Anzahl karolingischer Schwerter, angefertigt im Laufe des 9. Jahrhunderts nicht ausschliesslich nur im Rheinland, sondern möglicherweise auch weitflächiger. Etwaige Nachahmung von Waffen nach rheinländischen Vorbildern anderswo ist einstweilen eine offene Frage, abgesehen von Skandinavien. Entsprechend der Fachliteratur³⁶ kann man den erwähnten Spathafundbestand am Kontinent annähernd von West nach Ost, von der Loire und Seine über den Rhein bis an die Oder verfolgen (in der Sowjetunion nicht vor dem 10. Jahrhundert). Aus dem 9. und 10. Jahrhundert gibt es an verschiedenen Fundstellen waffenführende karolingisch beeinflusste Gräber, eigens in Gebieten mit beginnendem Christentum, verzögert in Skandinavien, sowie nicht selten in Mitteleuropa, z. B. oftmals in Grossmähren³⁷. Im Raum innerhalb des einstigen Karolingerreiches blieben Schwerter eher als Flussfunde und kaum noch als Grabfunde erhalten, wenn schon dann in Grenzgebieten, mitunter in den Niederlanden, in Friesland, in niedersächsisch-thüringischen Gegenden und so fort.

Als zeitgenössische Bilddokumente findet man manchmal Spathadarstellungen allerdings in ikonographischen Quellen, d. h. in der berühmten karolingischen Miniaturmalerei des 9. Jahrhunderts, so z. B. zur Lebenszeit Kaiser Karls des Kahlen (823—877)³⁸. Bislang einmalig ist jene monumentale Fresko-Wandmalerei, die ausnahmsweise einen weltlichen Würdenträger, bzw. den Landgrafen in fränkischer Hoftracht, mit realistisch genau abgebildeter riemenumwundener karolingischer Spatha darstellt, u. zw. in der vorromanischen St. Benedikt-Kirche im Städtchen von Malles Venosta (Mals) im alpenländischen Norditalien (Provinz Alto Adige bzw. Südtirol); der Landgraf herrschte wohl über den dortigen Alpenpass im frühen 9. Jahrhundert³⁹. Dieses besondere Denkmal, als Zeichnung abgebildet in unserer eingangs angeführten Abhandlung (darin Abb. a), wollen wir auch diesmal nicht verschweigen.

Nach der erfolgten Abweichung betreffs Bilddarstellungen, wenden wir uns wieder den einschlägigen Schwerterfunden Jugoslawiens zu. Wie schon vorher erwähnt, ergibt unsere Fundstatistik die Gesamtzahl von 23 Schwertern⁴⁰ aus der Karolingerzeit (Abb. 2, vgl. die Fundliste), abgesehen von etlichen jüngeren Funden postkarolingischer Schwerter. Von den 23 Schwertern sind, typologisch gestaffelt, 6 Exemplare als Petersens Sondertyp, wohl 1 (so weit beurteilbar) zu bezeichnen, dasjenige ohne erhaltenem Knauf (Fundliste Nr. 5) mitgerechnet, weiter sind eindeutig 4 Exemplare vom Petersens Typ H und 10 Exemplare vom Petersens Typ K, darunter 2 Exemplare vom Petersens Übergangstyp K-0 vorhanden; dazu sind 3 am Gefäss beschädigte Exemplare (vgl. Abb. 2) typenmässig nicht genau bestimmbar, obwohl sie wahrscheinlich dem 9. Jahrhundert angehören. Weiterhin sind 10 Exemplare (von der Gesamtzahl) frühkarolingisch, bzw. sie sind im späteren 8.,

Jahrhundert geschmiedet worden, die übrigen 13 Exemplare hat man in den ersten Jahrzehnten des 9. Jahrhunderts angefertigt⁴¹. Nach erfolgter Formenanalyse, einschliesslich Röntgenaufnahmen der meisten Schwertfunde, darf man dies mit ziemlicher Sicherheit behaupten. Bezugnehmend auf die Angaben aus der Fundliste gehören nur 7 Exemplare geschlossenen Gräbern⁴² und 3 Exemplare gestörten Gräbern⁴³ an; die übrigen 13 Exemplare⁴⁴ sind jetzt nur noch als Einzelfunde ansprechbar (vgl. die Fundliste), obwohl sie überwiegend aus zerstörten Gräbern oder teilweise vielleicht auch von einstigen Kampfplätzen herkommen dürften. Schwerter als Flussfunde sind recht selten, z. B. 1–2 Exemplare aus der Drau⁴⁵. Es sei erwähnt dass innerhalb des einstigen Verbreitungsgebietes des Karolingerreiches öfters Schwerter im Wasser vorgefunden wurden, z. B. in den Flüssen: Loire, Seine, Meuse (Maas), Schelde, Waal, besonders im Rhein usw.

Die chronologische Beurteilung der slawischen schwertführenden Adelsgräber, mit Berücksichtigung der historischen Möglichkeiten, ergibt auf dem heutigen Territorium Jugoslawiens die engere Bestimmung der Zeitspanne der betreffenden Grablegungen, die ungefähr zumindest 6 Jahrzehnte beträgt, d. h. von etwas vor 800 bis in die zweite Hälfte des 9. Jahrhunderts. Die Schwerter importierte man aus dem Rheinland, wohl über die Alpenpässe, vorerst in die Drauebene⁴⁶, d. h. schon vor 800, jedoch in das dalmatinische Binnenland unmittelbar nach 800 und in den folgenden Jahrzehnten des 9. Jahrhunderts. Im Hinblick auf die obigen Feststellungen betreffs Einzelfunde von Schwertern, die nur typologisch beurteilbar sind, gelangten diese vermutlich zur selben Zeit in die Drauebene und in das dalmatinische Binnenland, wie die ihnen entsprechenden Exemplare in erhaltenen aussagekräftigen Gräberverbänden. Bei sämtlichen Schwertern aus Jugoslawien, die wir erörtern, handelt es sich durchwegs um aus dem Karolingerreich, überwiegend wohl aus dem Mittelrheingebiet, importierte Waffen⁴⁷. Die Anfertigungszeit der Schwerter erfolgte allenfalls früher als die zweifellos spätere Nutzungs- und Begrabungszeit der slawischen Schwertinhaber. An solche methodisch bedeutsamen Umstände vergisst man manchmal hierzulande, so z. B. gelegentlich der erstmaligen Veröffentlichung des schon erwähnten wichtigen spathaführenden Grabes 322 von der Fundstätte Nin-Ždrijac (Fundliste Nr. 6)⁴⁸.

Sonderbeachtung verdient das ausserhalb des einstigen kroatischen Fürstentums in der Drauniederung, also in Pannonien entdeckte Adelsgrab vom Fundort Medvedička (Fundliste Nr. 10)⁴⁹ im heutigen Nordkroatien. Wir datieren dieses nachgeprüfte Einzelgrab an das Ende des 8. Jahrhunderts und bewerten es als das älteste slawische schwertführende Kriegergrab in Jugoslawien⁵⁰. Fränkische Bestattung kommt diesbezüglich nicht in Frage, weil die längst vorher getauften Franken damals, d. h. vor und um 800, keinerlei Beigabensitte mehr übten, die Merkmale der Grabfunde schliessen awarische Bestattung bestimmt aus, somit bleibt nur die pannonisch-slawische ethnische Zuweisung des Grabes von Medvedička einzig möglich. Dessen kostbare frühkarolingische Spatha der zweiten Hälfte des 8. Jahrhunderts, mit frühkarolingischer tierstilverzierter Riemenzunge des Spathascheidengurtes⁵¹, sowie die zeitgleiche frühkarolingische Spatha vom benachbarten drauländischen Fundort Prelog-Cirkovljan (Fundliste Nr. 18)⁵², gelangten dorthin an die Drau im letzten Jahrzehnt des 8. Jahrhunderts, als Folgeerscheinung

der mehrmaligen Kriegszüge der Heere Karls des Grossen, bzw. seines jeweiligen Markgrafs von Friaul, gegen die Awaren in Pannonien, woran zweifellos damals mit den Franken verbündete slawische Scharen auch teilgenommen haben⁵³.

Unabhängig von dem im vorigen Absatz erwähnten Geschehen in Pannonien, importierte man in der Richtung zum Adriatischen Meer aus dem Karolingerreich Schwerter, andere Waffen und Sporen — als retroaktiven Widerschein der von fränkischen Missionaren ausgeübten beginnenden Christianisierung — in das eben entstandene kroatische Fürstentum und mitunter in die ihm benachbarten Gegenden des dalmatinischen Binnenlandes. Zweifelsohne waren das Geschenke für die Adelschicht, aber gleichfalls von den Kroaten und den benachbarten Narentanern begehrte Handelsware. Bei den Kroaten sind entsprechende Waffenfunde eigentlich ein ergänzendes Zeugnis vorangehender und damaliger Missionstätigkeit, zur Regierungszeit Karls des Grossen (768–814) nach 800⁵⁴. Ein ungefähr ähnlicher Vorgang vollzog sich im europäischen Norden, allerdings unter komplexeren historischen Bedingungen, wohl um einige Jahrzehnte später, zur Regierungszeit Karls Nachfolgers und Sohns Ludwig des Frommen (814–840)⁵⁵. Die skandinavischen Wikinger haben bereits, wenn nicht früher, etwa vor dem Übergang vom 9. in das 10. Jahrhundert mit ihrer vielfachen und typologisch mannigfachen Waffenerzeugung von Schwertern begonnen⁵⁶. Einstweilen gibt es keinerlei Indizien oder etwaige Hinweise betreffs dazu vergleichbarer Waffenerzeugung im 10. und 11. Jahrhundert innerhalb Jugoslawiens, denn die Stückzahl der ermittelten Schwerter nimmt sogar ab. Aus dieser Zeit sind uns bislang insgesamt nur ungefähr 10 Exemplare von (veröffentlichten und unveröffentlichten) eisernen zweischneidigen Schwertern bekannt, die man gelegentlich eigens vorlegen sollte.

Wir sind an das Ende unserer Erörterungen gelangt. Abschliessend sei die Fragestellung angesprochen woher und aus welcher Richtung in das Binnenland der ostadriatischen Küste diejenigen frühkarolingischen und karolingischen Waffen importiert wurden, die wir, bezugnehmend auf die Zeitstellung der schwertführenden Grabanzheiten, nochmals einer kurzgefassten Analyse unterzogen haben. Der karolingische Handelsweg führte wohl vom an qualitätvollen Eisenerz reichen lothringisch-luxemburgisch-rheinländischen Gebiet aus — trotz wiederholter Waffenausfuhrverbote Karls des Grossen⁵⁷ — wahrscheinlich über die obere Donau und die Alpenpässe, das karolingische Norditalien und Istrien in das dalmatinische Binnenland. Der archäologisch eindeutig beweisbare karolingische Kultureinfluss begann ebendort, also seit nach 800 und dauerte bis etwas nach 850, bzw. spätestens bis kurz vor 878, wie das übrigens die historischen Gegebenheiten beglaubigen, bezugnehmend auf die Abhängigkeit des kroatischen Fürstentums von der karolingischen Vorherrschaft⁵⁸. Erst danach wurde der frühfeudale kroatische Staat unabhängig, somit nicht vor dem späten 9. Jahrhundert⁵⁹.

EXKURS 1

Im Herbst 1981 erhielten wir Nachricht über einen einschlägigen Neufund eines Schwertes aus Kroatien. Diesbezügliche Angaben nebst Skizze und Photo sind dem Bodendenkmalpfleger I. Šarić (Zagreb) zu verdanken. Das Regionale Denkmalamt in Zagreb beauftragte ihn 1980 die unwegsamen Gegenden Gebirgskroatiens, im Südteil der Provinz Lika zu erkunden (zuständiger Gemeindeort Gračac, nicht zu verwechseln mit dem Dorf Gračac, bei Skradin, unweit des Krka-Flusses in Dalmatien, Fundliste Nr. 5), wobei er u. a. die dortige Wallburg Zvonigrad, steil über dem rechten Ufer des Flusses Zrmanja (etwa am südlichen Endabhang des langgestreckten Velebit-Gebirges), rekognoszierte, also am Grenzfluss zwischen Norddalmatien und der südlichen Lika. Unmittelbar vor 1980 entdeckte man eben in der nächsten Umgebung der Wallburg Zvonigrad durch Zufall, bei Bewaldungsarbeiten der Forstbehörde aus Gračac, ein zweischneidiges Eisenschwert (Abb. 5, Fundliste Nr. 15); seine Gesamtlänge beträgt 0,85 m, die Klinge mit seichter Blutrinne blieb vollkommen erhalten und ist wahrscheinlich damasziert. Bedauerlicherweise mangeln Knauf und Parierstange, bzw. es handelt sich um ein arg beschädigtes Exemplar, dessen Verbleib ist dzt. die Försterei in Gračac. Höchstwahrscheinlich ist das eine karolingische Spatha des 9. Jahrhunderts, obwohl ihr beschädigter Erhaltungszustand keine nähere typologische Beurteilung zulässt; vielleicht kommt die Spatha aus einem vernichteten Grab oder von einem Kampfplatz her — letzterenfalls dürfte man spekulativ annehmen, dass der Spathabeniutzer hierorts umgekommen ist, wobei im Kampf die argen Spathabeschädigungen (Abb. 5) erfolgt sein könnten. Die nicht genügend untersuchte Fundstätte Zvonigrad weist gewisse Siedlungskontinuität auf, wie das eisenzeitliche metallene Streufunde und ein römisches Steindenkmal bezeugen. Diese Wallburg beherrscht geostrategisch den einzig ersteigbaren Zugangsweg dort an den zerklüfteten Ufern der Zrmanja. Die geographische Lage der Bergbefestigung Zvonigrad, am Oberlauf der Zrmanja, ist für unsere Darlegungen insofern von Bedeutung, weil ebendieser Fundort räumlich die dalmatinischen spathaführenden Fundorte (Abb. 2) an die Provinz Lika heranrückt, d. h. an den Fundort Prozor (Anm. 31, Fundliste Nr. 16) im Gacka-Feld, in der nördlichen Lika⁶⁰.

EXKURS 2

Es gibt noch ein Schwert aus Kroatien, worüber man uns nachträglich informierte, es wird im Stadtmuseum von Koprivnica (Nordkroatien) verwahrt. Angaben Zeichnung und Photo verdanken wir Frau S. Sušanj-Kolar, ehemals Kustos im erwähnten Museum. Der Fundort des Schwertes ist der am rechten Drauufer gelegene Ort Legrad, Flur Šoderica. Das zweischneidige Eisenschwert (Abb. 6, Fundliste Nr. 20) ist ein Einzelfund im Drau-Schotter, dort vermutlich langher angeschwemmt, jedoch vor einigen Jahren entdeckt. Dieses Exemplar ist gleichfalls beschädigt, sein Knauf fehlt, somit ist es typologisch nicht genau bestimmbar. An der Griffstange ist sowohl ein Nietloch als auch teilweise erhaltene Holzverkleidung

sichtbar, vielleicht sekundär angebracht, etwa wie bei der beschädigten Spatha im Grabe von Mostar-Vukodol (Anm. 25, Fundliste Nr. 13). Die eiserne unverzierte eher massive (nicht genügend preparierte) Parierstange weist karolingische Formbildung auf; die vollständig erhaltene, recht lange (0,86 m) Klinge, ohne Blutrinne, ist eindeutig damasziert. Diese karolingische Spatha (Abb. 6) wurde, unseren Erachtens, wohl in der ersten Hälfte des 9. Jahrhunderts angefertigt. Ihr Vorkommen an der Drau gehört in ähnliche historische Zusammenhänge wie sie vorher im Text für die benachbarten (Abb. 2) drauländischen, zwar etwas älteren, d. h. frühkarolingischen Spathafunde von Prelog-Cirkovljan (Anm. 52, Fundliste Nr. 18) und Medvedička (Anm. 49–51, Fundliste Nr. 19) angegeben wurden. Die karolingische Spatha vom Fundort Legrad-Šoderica war bezugnehmend auf den Sonderzustand ihres Gefäßes lang in Benutzung bevor sie in die Drau gelangte. Dieses Exemplar ist betreffs seiner Parierstangenform allenfalls jünger von den vorerwähnten frühkarolingischen Waffen und kam daher später in die Draubene, folglich nach der Niederwerfung der Awarenherrschaft, als der zunehmende karolingische Machteinfluss auf die Slaven Pannoniens im 9. Jahrhundert zur Geltung kam⁶¹.

FUNDLISTE KAROLINGISCHER SCHWERTER IN JUGOSLAWIEN

(ohne Schwerter vom Typ W, Typ Z, Typ X und Typ a; die Zahlen in der Fundliste beziehen sich auf die Zahlen auf der Karte Abb. 2)

1. Biskupija, Flur Crkvina, bei Knin, Kroatien:
  - a) Schwert, Sondertyp 1, frühkarolingisch, zerstörtes Grab;
  - b) Schwert, Typ K (ULFBERHT-Klinge), frühkarolingisch, Grab 1, geschlossenes Grabinventar (Münzbeigleitet), Grablegung Beginn des 9. Jh.;
  - c) Schwert, Typ K, frühkarolingisch, Grab 6, geschlossenes Grabinventar (Münzbeigleitet), Grablegung Beginn des 9. Jh.;
  - d) Schwert, Typ K, karolingisch, vermutlich Grab 8, geschlossenes Grabinventar, Grablegung erste Hälfte des 9. Jh.
Verbleib Museum kroat. arch. Denkmäler, Split.
2. Orlić, bei Knin, Kroatien: Schwert, Typ K, karolingisch, zerstörtes Grab; Verbleib Museum kroat. arch. Denkmäler, Split.
3. Vrpolje, bei Knin, Kroatien: Schwert, Sondertyp (1 ?), frühkarolingisch. Grab ?; Verbleib Museum kroat. arch. Denkmäler, Split.
4. Plavno, bei Knin, Kroatien: Schwert, Bruchstück, wahrscheinlich Sondertyp, frühkarolingisch, Grab?; Verbleib Museum kroat. arch. Denkmäler, Split.
5. Gračac, unweit dem Ufer der Krka, bei Skradin, Kroatien: Schwert, wahrscheinlich Sondertyp (Knauf nicht erhalten), wohl frühkarolingisch, Grab ?; Verbleib Museum kroat. arch. Denkmäler, Split.
6. Nin, Flur Ždrijac, bei Zadar, Kroatien: Schwert, Typ H, karolingisch, Grab 322, geschlossenes Grabinventar, Grablegung vor Mitte des 9. Jh.; Verbleib Arch. Museum, Zadar.

7. Gradac, Flur Dorf-Friedhof neben der Peterskirche, bei Drniš, Kroatien: Schwert Typ H, wahrscheinlich friihkarolingisch, zerstörtes Grab; Verbleib Museum kroat. arch. Denkmäler, Split.
8. Koljane, Flur Crkvina, bei Vrlika, Kroatien: Schwert, Typ K-O, karolingisch, Grab, geschlossenes Grabinventar, Grablegung Mitte des 9. Jh.; Verbleib Museum kroat. arch. Denkmäler, Split.
9. Katuni, bei Omiš, Kroatien: Schwert, Typ H, friihkarolingisch, Grab ?; Verbleib Arch. Museum, Split.
10. Žeževica Donja, bei Omiš, Kroatien: Schwert, Typ K, karolingisch, gestörtes Grab, Grablegung zweite Hälfte des 9. Jh.; Verbleib Arch. Museum, Split.
11. Mogorjelo, bei Čapljina, Herzegowina: Schwert, Typ K, karolingisch, zerstörtes Grab; Verbleib Landesmuseum, Sarajevo.
12. Stolac, Flur Ćairi, Herzegowina: Schwert, Typ K, Grab ?; Verbleib Museum der Herzegovina, Mostar.
13. Mostar, Flur Vukodol, Herzegovina: Schwert, Typ ? (Knauf nicht erhalten), karolingisch, Grab, geschlossenes Grabinventar, Grablegung etwa Mitte des 9. Jh.; Verbleib Museum der Herzegovina, Mostar.
14. Rudići, Flur Grebenice, bei Glamoč, Bosnien: Schwert, Typ H, karolingisch, gestörtes Grab, Grablegung etwa erste Hälfte des 9. Jh.; Verbleib Landesmuseum, Sarajevo.
15. Zvonigrad, Wallburg oberhalb des Flusses Zrmanja, bei Gračac (südliche Lika), Kroatien: Schwert, Typ ? (Knauf und Parierstange nicht erhalten), karolingisch, Kampfplatz oder zerstörtes Grab ?; Verbleib Försterei, Gračac.
16. Prozor, Flur Gornja Luka, bei Otočac, Kroatien: Schwert, Typ K (ULF-BERHT-Klinge), karolingisch, Grab ?; Verbleib Arch. Museum, Zagreb.
17. Podsused, Flur Burgruine Susedgrad, bei Zagreb, Kroatien: Schwert, Typ K-O, karolingisch, gestörtes Grab, Grablegung etwa erste Hälfte des 9. Jh.; Verbleib Arch. Museum, Zagreb.
18. Prelog-Cirkovljan, Kroatien: Schwert, Sondertyp 1, Übergangsform zum Typ K, friihkarolingisch, Flussfund aus der Drau oder Grab ?; Verbleib Museum, Čakovec.
19. Medvedička, bei Đurđevac, Kroatien: Schwert, Sondertyp 1, Übergangsform zum Typ H, friihkarolingisch, Grab, geschlossenes Grabinventar, Grablegung etwa vor 800; Verbleib Arch. Museum, Zagreb.
20. Legrad, Flur Šoderica, bei Koprivnica, Kroatien: Schwert, Typ ? (Knauf nicht erhalten), karolingisch, Flussfund aus der Drau; Verbleib Museum, Koprivnica.